

2 NCI BASKI

Nevruz

Tarih ve Etnoğrafya Açısından

Ruscadan Türkçeye İrcüme
Yıldız PEKCAN - Sevinç ÖZTÜRK

TARİH VE ETNOĞRAFYA AÇISINDAN **NEVRUZ**

Rusçadan Türkçeye Tercüme

Yıldız PEKCAN - Sevinç ÖZTÜRK

2. Baskı

ANKARA - 1995

Tüm Basın-Yayın Dağıtım

ISBN : 975-7340-00-6

Dizgi ve Baskı : Levent Ofset

Baskı Tarihi : Şubat 1995

Baskı Adedi : 2000

İÇİNDEKİLER

Sözbaşı	iii
Hazırlayanlardan.....	1
Yeni Gün (Kaynak ve Âdetler) (B. A. Baytamrew)	3
A.İ. Levşin Kırgız-Kazak Ordası ve Kırgız-Kaysatsk Bozkırları Bayram ve Eğlenceler	17
N.İ. Grodekov Siriderya Bölgesinin Kırgızları ve Kazakları	21
H. Kustanaev Perov ve Kazalin Civarındaki Kırgızlar'ın Etnografik Özellikleri	25
A.A. Divaev Kırgız Stiline Göre Halk İşareti Taşıyan Aylar	35
A.A. Divaev Siriderya Bölgesindeki Kırgız Düğün Törenleri Hakkında Birkaç Söz	39
C.H. Karmıyşeva, Kazaklar'ın Tarımsal Âdetleri, Tavsiye Edilen Literatür Listesi	53
A.A. Divaev Kırgız Çocuk Oyunları	57
A.A. Divaev. Kırgız Gençlerinin Eski Zaman Oyunları.....	65
A.A. Divaev Kazaklar'ın Hayat Tarzları Üzerine Etnografik Notlar	71
A. Samoyloviç Türkistan'ın Yaşayan Antikaları	73

SÖZBAŞI

Okuyucuya sunulan bu eser "Kazakistan Çimkent Bölgesi Tarihî-Yurt Bilim Müzesi" tarafından Kazak ve Kırgız Türkleri'nin Nevrûz'la ilgili geleneklerini ihtiva eden makalelerden oluşmuştur. Eserin orijinali Rusça olup bazı terminolojide güçlük çekilmiştir. Rusça orijinaline sadık kalınarak yapılan tercümemizde küçük de olsa hatalar görülebilir.

Diğer yandan eserin ihtiva ettiği makaleler XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında yapılan saha çalışmalarının mahsulüdür. Bu bakımdan o dönemin ideolojisinin de dikkate alınması gerekmektedir.*

Bu eser 1992 yılı Nevrûzu münasebetiyle Kazakistan--Çimkent'de yayımlanmış ve bütünüyle "Nevrûz" bayramı günlerinde Kazak ve Kırgız Türkleri'nin sergiledikleri örf ve âdetleri ihtiva etmektedir.

Orta Asya Türkleri arasındaki Nevrûz geleneklerini konuyla ilgili olarak okuyucularımızı aydınlatmak amacıyla bu eserin yayınlanması yayınevimizce uygun görülmüştür.

Bu küçük eserin herşeye rağmen Türk kültürüne katkı sağlayacağı ümidini taşımaktayız.

Saygılarımızla,

Hazırlayanlardan

Bir kaç yıl Kültür Bakanlığı işçileri belirli zorluklar çektiler. Çünkü Orta Asya ve Kazakistan'ın geleneksel örf ve adetlerini içeren kaynaklarını bulmak ve bu unutulmuş adetleri canlandırmak için çalışmışlardı. Mesele sadece âdetlerin az incelenmiş ve unutulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. En önemli mesele, sıradaki sonucu yazılmış olan kaynakların bile okuyuculara sunulmamış olmasıdır. Bu sebeple etnografik-tarihî, Rusça olarak, direkt veya endirekt yoldan onların adetleri ile ilgili bu kitabı "(Nevruz) Yeni Gün" adı ile yayınlamayı düşündük.

Güncel yeni gün, yayınların seviyesine bakmaksızın, hemen hemen aynı senaryoyu içermektedir: Halk oyunları canlandırılıyor (**Kız Kuwuw, Kökpar, Bayga** vs.). Bayramlar masallardan pasajlar ve kahramanlar içeriyor (**Aldar-Köse, Hoca Nasreddin** vs.). Bayramlarda derin ulusal yaşantıyı canlandıran sahneler görülebilmektedir (Kervanların yürüyüşü, gelinlerin gelişi vs.) ve tabi ki, güncel yeni gün de panayırlar mecburen görünmektedir. Bütün bunları değerlendirerek bu çalışmada şu bilgileri vermeyi amaçladık : Kazak Türkleri'nin oyunları hakkında tarihsel-etnografik bilgi; takvim hesaplamaları-Kazak etnografik literatüründe bilindikleri şekilde ve bibliografik açıdan bir özellik taşıdıkları için-kültür işçileri bunları kullanmalı umuduyla araştırdık.

Maalesef, Kazak folklorü hakkında geniş ve yeterli kapsamda kaynak hazırlamak mümkün olmadı, küçük istisnalar dışında-kısa yazılar yayınlandı. Fakat onlarda zengin Kazak halk şiirlerini kapsayacak kapasitede değildiler. Şüphesiz bu konu ayrı bir çalışma gerektirecek.

Baskı, şahsen seçilmiş, tarihî gelişe göre kronolojik sırada dizilmiş giriş makalelerinden oluşmaktadır. Tavsiye edi-

len literatür listesinde takvimle ilgili örf adet ve oyunlar hakkında kaynaklar sıralanmıştır.

Gelişme bölümünde ve makalelerde özel adlar, coğrafik, etnik azınlıkların kelimeleri, her türlü terimler orijinal kaynaklarda geçtikleri gibi kullanılmıştır.

Bazı çalışmalarda, yeni güncel topografik tariflerin bulunmaması halinde Arapça terminolojide geçen kelimelerin düzenlenmiş grafiklerde karşılığı olan kelimeler kullanılmaktadır. Bu açıklama özellikle A. Divaev'in "**Kırgız stiline göre halk işareti taşıyan aylar**" makalesi için adı geçen ayların Arapça mektuplarda olduğu gibi yazılışı için geçerlidir.

Çalışma tarihçilere, filologlara, kültür işçilerine yöneliktir ve ayrıca "yeni gün" den hoşlanan herkese hitaben hazırlanmıştır.

NEVRÛZ (YENİ GÜN) (KAYNAK ve ADETLER)

Eski zamanlarda yeryüzündeki milletler eski yılın yeni-si ile değişmesine büyük önem ve anlam verirlermiş. Yeni yılın karşılanmasında çok sık tiyatro temsilleri düzenlerlermiş. Temsilde türlü âdet ve gelenekler canlandırılmış, bunların yeni yıldaki başarıyı sağlayacağına inanılmış. Kısa süre önce yeniden canlandırılmış olan yeni yıl kutlamaları da buna dahilmiş.

Yeni gün çoğu yok edilmiş ve unutulmuş âdetlerin, kültürel ve tarihsel heykellerin kaderini değiştirmiştir. Yeni günden ayrılma sadece geleneklerin yıkılışı ile ilgili değildir. Bu eski ulusal bayram **"reaktif"** müslümanları harekete geçirmiştir. Resmî baskılara göre yeni gün 1926 yıllarına kadar Kazakistan'da kutlanılmıştır¹.

"NEVRÛZ" kelimesi İslamlıkla ilgili değildir. Naurıyz (Nevrûz) kelimesi iki bölümden oluşmaktadır ve ayrı ayrı anlamları vardır: **"nov"** - yeni, **"raz"** - gün; direkt anlamı **"yeni-gün"**. Efsanelere göre, bu bayram ilk önce İran hükümdarı Cemşit tarafından ilkbahar gece gündüz eşitliğinde kutlanılmıştır. El-Biruni'nin açıklamalarına göre Hz. Muhammed nevrûzu beğenmiş ve Arap Halifeleri onu kendi sahip oldukları topraklara da yaymışlardır².

- 1) Kazak Sovyet Ansiklopedisi - Alma Ata - 1976, Cilt 8, Sayfa 288. Bununla ilgili C.H. Karmıyşeva şöyle yazıyor : "Tüm Orta Asya ve Doğu Asya Milletleri tarafından kutlanan Bahar bayramı Yeni yıl - Nevruz Kazaklar tarafından da kutlanılmıştır (hayvancılıkla uğraşan da, tarım ile uğraşan da). Nevruz bayramını kutlama geleneği (Kazak-Nevruz) Kazakistan güncel yaşantısında uzun yıllar yer almıştır, hatta kooperatifleştirme yıllarından sonra bile devam etmiştir. Fakat son birkaç yıldan beri ölüme terk edilmiştir. Bazı bölgelerde (Orta nesildeki insanlarda) bu gelenek 60'lı yılların ortalarına kadar devam etmiştir, bazı yerlerde ise bugüne kadar da devam etmektedir (C.H.Karmıyşeva : Kazakların tarımsal gelenekleri/Orta Asya milletlerinin eski gelenekleri, inançları ve kültürleri. Tarihi-etnografik belgeler-Moskova 1986 - Sayfa 47-70.
- 2) S.U. Ustaev. Yeni yıl (Nevruz) Taciklerin ve Özbeklerin mitolojik bakışı açısından/Sovyet Etnografisi - 1985. No.6, Sayfa 97.

Nevrûz dünyadaki en eski bayramlardan birisidir. Bazı değerlendirmelere göre kendisi 5000 yıldan daha fazla bir zamandan beri vardır. Bu iddia şu şekilde kanıtlanmaktadır: kelimedeki "**nay**" yeni anlamındaki sözcük, bugünlere kadar adapte olmuş ve değişikliğe uğramış şekli sadece İran dili kullananlarda ve Türkmen kökenli dillerde değil, tüm Avrupa milletlerinin dilinde de kullanılmaktadır. Meselâ Rusca'da "**novi**", Almanca'da "**noye**", Latince'de "**neo**", Yunanca'da "**neos**" ve diğer dillerde başka şekilde "**nevrûz**" kelimesinin kökenleri Hint-Avrupa dillerinde de bulunmaktadır³. Tüm bu deliller "**Nevrûz**'un" daha ilkel putperest kültürlerinden gelmekte olduğu varsayımlarını kanıtlıyor. Bu kültür insanlığın başlangıç tarihlerinde zaman zaman tüm milletler için ortaktır. Bu kültürün temelinde aynı kozmopolit zaman ve mevsim değişimi (ilkbahar ve sonbahar, gün-gece eşitliği, yaz ve kış mevsimlerinde güneşin açısı gibi) görüşleri yatmaktadır ve dünyadaki kıtalarda bu şekilde dağılıp bilinmektedir.

Kazakistan çiftçileri ve göçebeleri bu bayrama kendi damgalarını, âdetlerinin ve geleneklerinin bileşimi şeklinde vurmuşlardır. Temelinde eskiden arınma ve yeni senede iyilik temin etme fikri yatmaktadır.

Çiftçilerin yeni yılı karşılamalarına ilişkin ilk yazılı kayıtlar XIII. asra aittir. Bu konuyla ilgili Çin seyyahı Çan-Çun'dan şunları okuyoruz : "**Güney-batı orman istikametinde beş kez Sayrame şehrine gittik**⁴. Burada yüksek olmayan bir kule bulunmaktadır. İlk günlerde 11. ay çarşamba çok şiddetli yağmur yağıyordu, yerlilerde 4 sayılı ay ve yeni yıl vardı."⁵ IV. ve V. Bartolideye inanacak olursak Çan-Çun

3) M.O. İskakov. "Halk takvimleri" - Alma Ata, 1980, Sayfa 245-246 "Nevrûz" kelimesi başka dillerde de bilinmektedir. Örneğin Sogicede-"Nausarıyz", Nerezmiycede - "Nausarci", Çuvaşcada - "Noras-Oyake", Ermenice'de - "Novasarci" vs.

4) Okunuşu Sayram

5) V. Yuferev "Hissediyor mu Türkistan?/Sömürülmeyle ilgili sorunlar S.P.B., 1910, Cilt 7, Sayfa 278.

Sayrame şehrinde Kasım ayının 20'sinde bulunmuştur⁶. Bu yazıdan müslümanların ay takviminden* söz edildiği fikrine yöneliyoruz, onların takvimine göre yılbaşı her zaman karışıktır. Anlaşıldığı gibi Nevruzun varlığı orta çağlarda şüphesiz El-Biruni'nin çalışmalarından biliniyor ki Sasanlar'ın devirlerinde Nevruz Bayramı ilkbahardan ziyade daha çok yaz aylarında kutlanılmıştır (Günün en uzun olduğu zaman)⁷. Harezm'de ise XIX. asırda Nevruz Bayramı Şubat ayında kutlanılmıştır, çünkü onlara göre bu ayda gündüz geceye eşit oluyormuş⁸. Çok eski geleneklere göre Nevruz Bayramı genelde ilkbaharda kutlanması kabul görmüştür. İlkbahar Nevruz'u, ilk olarak bitkilerin canlanmasıyla bağdaştırılıyor. Yeni yıl kutlamalarının bu olaya bağlandığı antik çağlarda Akdeniz ülkelerinde ve Anadolu'da görülmektedir. Yani orada da yeni yıl doğanın canlanması ile ilgilidir. O kışın hakimiyetinde ölen bitkilerin ilkbaharda canlanmasının simgesi olarak algılanmıştır.

Rusya da bu konuda istisna değildir. 20 Aralık 1689 yılında Büyük Petro tarafından çıkarılan kanuna kadar Ocak ayının diğer aylardan hiç bir farkı yokmuş ve kiliseye göre yeni yıl 1 Mart'ta başlıyormuş. Yeni yılın karşılanması incil-sel (dini) bakış açısına göre İlkbahardaymış, bu bakış açısına göre Musevilerin takviminde kilisenin yeni yıl başlangıcı Nisan (Mart-Nisan) ayıymış ve I. Petro'nun çıkardığı kanunla insanların yıl başında evlerini Noel ağacı, çam dalları ve ağaçları ile süslemeleri ve 1 Ocak geceyarısını Rusya'da resmî olarak kutlamaları emredilmiştir⁹.

6) Aynı kitapta - Sayfa 288

(*) Bu sorular ile yakından ilgilenen Ç.P.İ Üniversitesinden Doç. N.V. Kutnakov'dan bilgi istedik.

7) N.P. Lobaçeva. Orta Asya çiftçilerin takvimsel törenleri tarihine/Orta Asya milletlerinin eski törenleri, inançları ve kültürleri - Moskova 1986.

8) A. Samoyloviç'in yardımcı çalışma malzemelerinden

9) Yeni yıl/F.A. Brokgaus, İ.A. Efron. Ansiklopedik sözlük S.P.B. 1897, Sayfa 305.

Ülkenin güneyinde olan Kazaklar'ın ihtilâle kadar burçlar (çiftçi) takvimi varmış¹⁰. Bu takvime göre yılbaşı İlkbahara denk geliyormuş. Etnograf - Yurt Bilimcisi A.A. Divaev 1896 yılında Çimkentli Kazak gezer-yazar İrembek Akimbekov'un sözlerine dayanarak şunu yazmıştır : "Yerli halkın 3 Nevruz bayramı vardır. 1 Mart, tüm Kazaklar'ın, 9 Mart İranlılar'ın, "köktas" (mavi taş) adı altında kazabeknevrûzun (Kazak astronomlarına göre) Baybanisk soyundan Siyisk Sultanbu aşiretinde olanlar için eski nevrûza göre 12 veya 13 gün farkı olan bayramdır." ¹¹

Bu sebepten dolayı şimdiye kadar nevrûz devam etmiştir (21 Mart) ve bugüne kadar da hâlâ bir inanç olarak yaşamaktadır, o günde baharda bıçak bile girmeyen mavi taşlar anında yumuşarmış¹².

Şimdiki dönemlerde nevrûz ile ilgili âdetlerin, geleneklerin, törelerin ve oyunların çoğu unutulmuştur, fakat ihtilâl öncesi araştırmacı etnograflar ve yörebilimciler bu âdetlerin kaynaklarına ulaşma imkânı sağlıyorlar.

Orta Asya ve Kazakistan halklarının eski ve orta çağlarda girdikleri gelenek gruplarına göre kendi efendileri-koruyucuları varmış. Evet, çiftçilerin koruyucusu "**Dikav-Baba**" imiş, hayvancılıkta ise atların koruyucusu "**Kabur-Ata**"

10) A.A. Divaev Kırgız siline göre Halk İşareti taşıyan aylar/Kazan Üniversitesi'nin arkeolojik, tarihsel ve etnografik toplum bilimleri - Kazan - 1896, Cilt 13, Baskı 4, Sayfa 283 - 286.

11) A.A. Divaev'e göre Nevruz Bayramının kutlama tarihleri eski takvime uygun belirlenmiş ve bu tarihler şimdiki takvime göre 13 gün fark veriyorlar. C.H. Karmışeva Kazaklar'ın pratikte bu bayramı kutlamada tam bir tarihe bağlı kalmadıklarını söylüyor. Güney bölgelerde Yabancı Kazların gelişine göre belirleniyor-muş (C.H. Karmışeva belgesel yazılar sayfa 53) Burnoe köyünden olan araştırmacı D. Tustikbaev'in sözlerine göre Nevruzun başlangıcı ilk olarak çocuklar için çok büyük sevinçtir. Yeni yıl temsilcileri - kuşları ilk gören çocuklar hediye ve yemek bekliyorlarmış. Bu kuşları gördükleri zaman insanlar çok sevinirlermiş, çünkü bu kuşların Kazaklar için büyük anlamı varmış - Soğuk kış günlerinin gitmesi ve ilkbaharın gelmesi.

12) A.A. Divaev'in gözden geçirilmiş yardımcı çalışmaları ve belgeleri.

veya "Jilkıy-Ata", koyunların "Şopan-Ata", develerin "Oysıyl-Kara", büyükbaş hayvanların "Zengi-Baba", aşiret başkanının "Koşkar-Ata" vs. Onlar için çok sayıda eğlence düzenlenip, kurban kesiliyormuş.

A.i. Dobrosmyslov 1912 yılında Çimkentliler'in bayramları arasında "Sail¹³ Koşkar-Ata" bayramını kaydediyor (İlkbahar bayramı, direkt anlamıyla-sürünün aşiret başkanının adına eğlence ve bayram). Bu bayram 1 ila 15 Mart arasında 1 hafta boyunca hava şartlarına göre ve mutlaka Kazaklar'ın yurtlarında kutlanılmaktadır¹⁴. "Sail-Koşkar-Ata" bayramı Çimkent'te tesadüfen gelenek haline gelmemiştir. Burada Koşkar-Ata Nehri (Deresi) ve Koşkar-Ata'nın kutsal mezarı vardır. Güzel içme suyunun ve verimli toprakların bulunması eskiden beri şehir insanlarını ulusal Koşkar-Ata'lara çekmiştir ve şüphesiz Çimkentliler'in bu mitolojik inançları eski zamanlardan beri varmış. Belki de bize bu bayramın canlandırılması için Koşkar-Ata'dan kalan kaynakları kullanarak yaşatmak düşünüyor. Birincisi, arkeolojik heykeller, nehrin kıyılarında bulunan, yıkılmış heykellerin şimdi sadece alanları bellidir. Kuybişehain'e aslında Koşkar-Ata denmeli, fakat bizim zamanımızda sebepsiz değişikliğe uğramıştır.

Nevrûz törenleri ile ilgili kaynaklar çok eskilerde bulunmaktadır. Birinci sırada, bunlar geleneksel iktisadî faaliyetlerden kaynaklanmaktadır ve amaçları tarım alanında çiftçilere yüksek verimlilik, hayvancılıkta hayvanların sayısını artırmak v.s. sağlamaktır. Âdetleri gerçekleştirme şekli ne olursa olsun (kurban kesince özel yemekler hazırlama, oyun vs.), onların temelinde her zaman büyük amaçlar (fikirler) yatmıştır: verimlilik ve yeni yılda büyük başarılar sağlamak.

13) Sail kelimesi Özbekçe'de İlkbahar bayramı demektir. Fakat bundan ziyade Sail Yeni Yıl olarak anlaşılmaktadır (N.P. Lobaçeva'nın gözden geçirilmiş yardımcı rehber çalışmalarından - Sayfa 21).

14) A.İ. Dobrosmyslov - Siriderya Bölgesinin şehirleri. Taşkent-1912, Sayfa 184. Bu çalışmalarda verilen bayram tarihleri eski takvime göre belirlenmiştir.

Nevrûz kutlamalarında özel bir husus bulunmaktadır - özenle hazırlanmış yemekler. Kazaklar'da bunun adı Nev-rûz-Koje'dir (kudayı koje)¹⁵. Nevrûz-Koje her obada veya evde ayrı ayrı hazırlanmıştır. Ana hazırlama maddeleri (su ve tuz) dışında kazanda 7 çeşit tahıl mamulleri kaynarmış: buğday, pirinç, arpa, darı, kuru üzüm, mısır ve fasulye. Yemekten sonra kalkıp eski yılı başarıyla bitirdikleri için selâmlaşır, kucaklaşarak sarılırlarmış¹⁶. Orta Asya'nın tarım ülkelerinde de bu şekilde 7 hububattan oluşan yemek varmış adı da gucaymış. İran'da ise, meselâ, tepsi üzerinde 7 malzeme ikram edilir, her maddenin adı "SİN" harfiyle başlarmış: Sib-Elma, Sir-Sarmısak, Sincid-Yabani ahududu, Sipand tohumu, Siyah dane-Siyah çekirdek, sirke-sirke, sabzi-tohum¹⁷.

Şüphesiz ki, özel yemek hazırlamanın kaynağı, belli başlı malzemelerden ve belli miktarlardan oluşmaktadır ve çok eski çağlarda verimliliğin büyümesi ile bağlanmıştır. Bunun delilleri olarak eski Sasanî hükümdarlarının zamanında nevrûz törenleri kutlanılmıştır. Nevrûz gününde hükümdara tahtında türlü tahıllardan hazırlanmış un karıştırması ikram ediliyormuş: arpa, mısır, bezelye, pirinç, buğday, kuru fasulye vs. Ayrıca taht mutlaka 7 ağacın dalları ile süslenirmiş (Ayva, zeytin, söğüt, nar vs.) ve yapraklara şu kelimeleri yazarlarmış: "çoğalmak, üremek", "zenginlik", "mutluluk",

15) 1988 yılının Nisan ayında arkeoloji grubundan bekçiler Çimkent Bölgesi, Algas reyonu, **Borolgay** köyünde yaptıkları kazılarda görmemizi istedikleri şeyler bulmuşlardır: Köyün sakinleri tüm yiyecekleri - kudayı koje - yüksek tepeye götürüp herkese ikram ederlermiş. Ne için bunu yaptıklarını sorduğumuz zaman şöyle cevap verdiler: ekinlere zarar verecek kuru havaların etkisini azaltmak için ya da yağmur istemek için (yağmur verim ile bağdaştırılıyormuş). Borolgay'lılarda bu âdet Nevruzun sesi olarak kabul edilirmiş. O dönemlerde Nevruz henüz iade-î itibar kazanmamıştır, fakat yemek yeme yeri 1 onyılda fazla kullanılmıştır. Bunu zeminde (toprakta) bulunan ufak tefek ocak kalıntıları ispat etmektedir.

16) A.A. Divaev "Kazaklar'ın güncel yaşamın etnografik açıklamaları"/SNB - AN - Kazakistan - Yazı fonu, Dosya 1164, No 11, Sayfa 7 (Yardımcı malzemeler)

17) N.P. Lobaçeva - Yardımcı baskıları, Sayfa 16

"**verimlilik**" vs. Bütün bunlara 7 beyaz bardak da dahil ediliyormuş¹⁸;

Nevrûz, Kazaklar için kutsal bir bayramdır ve adı Yüce **Ulusun günü**'dür. Bugün günah olarak nitelendirilen şeyleri yapmak affedilmez bir hatadır. Tersine tüm kırgınlıklar ve yaşanan kötü şeyler affedilir. Köyün sakinleri ve bölge insanları bu bayramı şenlik içinde karşılıyor; oyun düzenliyor, kendi aralarında yarışıyorlar. Toplumu eğlendirecek şeyler düzenliyor, şarkı söylüyorlar vs.

Lenger bölgesinde meselâ 20'li yıllarda nevrûz bayramı tüm kooperatiflerde kutlanıyormuş. Evcil hayvanları içinden kurban kesiyorlarmış. Bunun için genelde inekler seçilmiş. Çok sık açık ovalara (çayırlara) kaçıp götürdükleri yemekleri yiyip oyunlara başlarmış. Dikkat çeken bir husus kadınların oyanlara katılmasıymış. Kadınların en çok oynadığı oyunlar güreş ve koşularmış¹⁹ v.s.

N. İ. Grodekov²⁰, A.A. Divaev²¹ ve benzeri büyük araştırmacılar şunu bildiriyorlar. **Keçi yüzme**, insanların diğer güncel olayları ile birlikte (kızları gelin vermek, çocuk doğurmak, nişan vs. gibi) müslüman bayramları arasında da görülmektedir.

Şüphesiz ki, "**keçi yüzme**" adeti XIX. asrın sonunda ve XX. asrın başında eski tören niteliğini ve önemini kaybetmiştir. Diğer ulusal oyunlar ve törenler ile eskiden eşit olarak kutlanırmış. G. N. Simakov'a göre "**kök börü**". Kırgız

18) N.P. Lobaçeva - Yardımcı baskılar, Sayfa 15.

19) Çimkent Bölge Etnografi Müzesi, Etnografi Bölümü Başkanı A.S. İsmailov'un bildirimleri. Bu bilgiyi kendi büyükannesi Bazarkul Utebaeva'dan öğrenmiş (Leningrad Bölgesi Kenesank ilçesi). Kendisi şahsen bu eğlencelere katılmıştır. Kadınlar güreşi (guştin gri) Tacikler'in ve Özbekler'in arasında Nevruzun son günlerine düzenlenirmiş (Düzenlenmiş baskı, Sayfa 101, S.U. Ustaev).

20) N.İ. Grodekova'nın çalışmalarına bakınız.

21) Divaev'e göre güreşler saklanma, zıplama oyunları "Oraza ayt" bayramı eğlencelerinde yapılır. A.A. Divaev "Kazaklar'ın yaşamına ilişkin etnografik açıklamalar" Yardımcı Çalışmalar 5. Baskı

halkı arasında güncel hayattan alınan parçalara dayanan bir eğlencedir²². S. A. Tolstoy'a göre Orta Asya milletleri arasında "**keçi yüzmeye**" tarihî olarak cinsel totemizm ile bağlantılıdır²³. Belirtmek gerekiyor ki, kayıtsız şartsız, bu âdetlerin temelleri ta islâmîyet öncesi tarihlere dayanmaktadır ve tahminen ilkbahar geleneklerine bağlıdır -verimliliği ilâhlaştırmak "**deve yüzmeye**" âdetine benzer ve törenler Doğu Asya yeni yıl- ilkbahar geleneklerinde vardır. Ortaçağlarda Çin'de "**İlkbahar boğa**"sını parçalama âdeti mevcuttur. Eski çağlarda da "**boğa parçalama**" varmış. Bundan sonra heykeller meydana gelmiş -daha sonra da kâğıtlara kaydedilirmiş, XIX. asra kadar Çin'in bazı bölgelerinde ilkbaharı karşılamak için öküzlük keserlermiş²⁴. Âdetlerin amacı- "**yeni yılda büyük verimlilik ve bereket sağlamak**"²⁵.

Kazaklar'ın oyunlarından Kız kuwuw, Kız uynak, Ak süyek vs. büyük bir ihtimalle erotik özgürlüğü temsil ediyorlar, ayrıca bunun bereketi ilâhlaştırdığını sanıyoruz. Âdet islâmîyet öncesi ilkbahar-yaz (yeni yıl) oyunları olarak ortaya çıkmıştır ve buna biz ayrıca değinmek istiyoruz.

Kız Kuwuw oyununun kurallarına göre delikanlı (erkek) kıza (bayana) yetismeye çalışıyor, eriştiği zaman eliyle bağrına dokunuyor. Buna benzer oyunlar Orta Asya'nın başka milletlerinde de görülmektedir. Meselâ Kırgızlar'da bu oyunun adı "**kız kuumay**" G. N. Simakov diyor ki, kız kuumay'ın aslı toplu nikâh **kurumudur**²⁷.

Başka bir oyun kız uynak'dır. A. Divaev onu ayrıntılı olarak açıklamıştır²⁸. Oyunun özel erotik yönü vardır. Fark-

22) G.N. Simakov, Kırgız milletlerinin sosyal fonksiyonları ve eğlenceleri, XIX. Asrın sonunda ve XX. asrın başında. Leningrad 1984, Sayfa 154-156.

23) Aynı eser sayfa 177

24) Doğu Asya ülkelerinin takvimsel âdetleri ve gelenekleri. Yeni yıl-Moskova 1985, Sayfa 58-60.

25) Aynı eser sayfa 30.

27) A.İ. Levşin, A.A. Divaev, H. Kustanaev'in yardımcı çalışma malzemeleri

28) Kız uynak oyununun erotik ayrıntılarına girmeden H. Kustanaev yardımcı çalışmalarında bahsediyor.

lı soylardan (sülâlelerden) gelen kızlar ve erkekler katılırlarmış. Oyun açık yerlerde oynanır ve şundan ibarettir. Erkekler zıplayarak kızlara yanaşırlarmış, atların üstünde zıplararmış ve göğüsleriyle birbirini devirmeye çalışırlarmış. Erkeklerin arasında kızların daha önce sağdıkları taze sütleri içmek için çatışma çıkarmış. Bundan sonra oyuna izleyiciler juri üyeleri katılırlarmış (kızların aralarından yaşlı bayanlar). Kız uynak Divaev'e göre müslümanların Oaza ait, kurbanaya ait v.s. oyunları ile birlikte ilkbahar mevsimi oynanmış.

Daha bir şeyi belirtmek gerekir, kız uynak sadece müslümanlığın oyunu değildir. Eski çağlarda meydana gelmiş olmakla birlikte oyun ilk olarak ilkbahar (yeni yıl) oyunudur, ayrıca oyunu rahatlıkla bereketi ilâhlaştırıcı âdet olarak nitelendirebiliriz. Daha sonraları islâmiyetin yaygınlaşıp, kabul edilmesiyle, bu oyun müslümanların âdeti olarak bilinmiştir.

Dolunay gecelerinde Kazak erkekleri **Aksüyek** ("Beyaz Kılıç") oyunu ile eğlenirlermiş. Bu oyun da erotizmden mahrum kalmamıştır. Oyunun mahiyeti şudur: genç erkekler iki gruba ayrılıp karşı tarafa kılıç atarlarmış. Daha sonra öbür grup aramaya başlarmış, kılıcı bulan diğer arkadaşlarına işaret verir ve sonuç (sözleşme) yerine kadar koşarmış. Bu arada diğerleri de kılıç atıp dövüşmeye başlarlarmış. H. Kustanaev'in²⁹ açıklamalarında bu oyunun erotik yönleri gösterilmemiştir. Bunları biz buna benzer diğer oyunların akışından öğreniyoruz ve bu oyunlar diğer milletler (Moğol, Tuva, Türkmen, Gagauz, Latis) arasında da yaygınmış. Moğollar'da bu oyunun adı Tsagan mod "beyaz sopa" dır,³⁰ Moğollar'ın Kazaklar'dan farkı şu ki onlar kılıç atmazlar, onun yerine bunun için özel hazırlanmış sopa atarlar. Oyunun kuralları ise şöyledir: sopayı elde etmek için dövüşürlerken, birer birer sessizce bozkırın içine girip kaybolurlarmış.

29) H. Kustanaev'in çalışmalarına bakınız.

30) Doğu Asya ülkelerinde takvimsel âdetler ve gelenekler - Moskova, 1989 - Sayfa 253, 255

Polonyalı bilim adamı İ. Kobziniska bu oyunu ateş, bereket ve doğanın uyanması ile bağdaştırıyor ve bunu tarımda mevsimlerin değişim büyüğü olarak görüyor : yeni yıl başlangıcı yaz ve sonbahardır³¹.

Buna tamamen katılıyoruz ve ayrıca düşünüyoruz ki genç Kazak erkeklerinin Aksüyek oyunu evcil hayvanlarına tapmalarını gösteriyor. Bunun için şüphesiz ki bu oyun hayvancılık üretimiyle uğraşanların oyunudur. Bu oyunda kılıç yerine kemik de kullanılmaktadır ve büyükbaş hayvanlara tapmayı gösterir, yani sürünün başına (keçi; koç-sürü başı; koyun-sürüyü çoğaltan). Arkeolojik araştırmalardan biliyoruz ki, Siriderya bölgesinde milâttan önce 1. asırdan milâttan sonra XVIII. asra kadar koyuna tapmak çok yaygınmış. Koyunun eski Kangüyer'de, orta çağ Kengerler'inde, Oğuz Karluklar'da, Kıpçaklar'da ve Kazaklar'da onların mitolojik görüşlerinde çok büyük ve önemli yeri vardır³².

Oyunun kendi içinde eski gizli bir kutsal insanlık düşüncesi vardır: Kendi erotizmiyle hayvanların (büyük baş hayvanların) doğal verimliliğini etkilemek. Uzak Avrupa ülkelerinin gizli erotik âdetlerini inceleyen S.A. Tokarev şöyle diyor: **"Doğanın üzerine büyü ile etki yapmak; toprakların verimliliğini artırmaya çalışmak, mahsülleri çoğaltmak, hayvanları fazlalaştırmak; burada erotizm doğayı yönetmek, (vazife olarak), sadece onun yüceliğine boyun eğilmek değil, bu bir nevi çalışma fonksiyonudur"**³³. Bu fikir güncel hayatımızda da aktüeldir. Genç Kazak delikanlılarının oyunlarından erotik özgürlük fikri ile birlikte, temel fikir insanın erotik gücünün geniş anlamda doğal verimlilik gücüne etkisidir; dar anlamda ise insanın üzerinde etkisidir.

31) Aynı çalışma, Sayfa 254

32) K.M. Baypakov. Siriderya Kabilelerinde koyuna tapmak//eski ve orta çağ Kazakları hakkında arkeolojik araştırmalar - Alma Ata, 1980, Sayfa 32-45.

33) S. A. Tokarev. Erotik gelenekler//uzak Avrupa ülkelerinde takvimsel gelenekler ve âdetler. Tarihi kökenler ve âdetlerin yaygınlaşması Moskova 1983, Sayfa 99.

Böylece, Nevrûz, Orta Asya ülkelerinin ve Kazakistanlılar'ın takvimsel bayramıdır. Tarihin kucağında oluşmuş uzun evrim süresi geçirmiş ve nevrûz islâmiyetle uyum sağlamıştır.

Nevrûz insanların yeni değişikliklere alışmasını sağlamanın ve hayatın sonsuz devir halinde olduğunun göstergesidir. Bununla birlikte, eski durumdan (eski yıldan) yeni duruma (yeni yıla) geçmesi törenlerle kolaylaştırılmış-tapma eğilimi, verimliliğin çözülmez büyüğü (geleneksel iktisadi faaliyetlere tamamıyla bağlı olarak) düşünce ve amaç hep yeni yılda bereket ve verimlilik sağlamak. Nevrûz en neşeli ve eğlenceli bayramlardan biridir.

B.A. BAYTANREV

**TARİHÎ VE ETNOGRAFİK
MALZEMELER**

A.İ. LEVŞİN

Kırgız-Kazak Ordası ve Kırgız-Kaysatsk Bozkırları Bayram ve Eğlenceler¹

Kısa sürede davetli misafirler toplandılar; ev sahipleri saygıdeğer misafirleri iki-üç kere hazırlanan yemeklerden yemeye davet ediyorlar ve ev huzurunun bozulmaması için dikkat ediyorlar; en soylular sadece oyunda kazananlara dağıtılacak hediyeleri seçebilirler. Daha sonra bayram için temizlenmiş ve hazırlanmış çadırlara yemek ve büyük bardaklarda kımız (*) ikram ediyorlar. Oyuncular ve onların taraftarları oyuna başlıyorlar; bu oyunlar, güreş, binicilik, yayla ok atmak, müzik ve şarkı söylemek gibi etkinliklerdir.

Eğer binicilikte atların sayısı ve kalitesi özellik taşıyor ise, bu oyunla bayram başlamış olur. Her ihtimalde seyirciler hedeflerin olduğu yerlere toplanıyorlar, engeller geçildikten sonra, atlara ve binicilere hediye veriliyor, hediyeleri finalde bulunan jüri temsilcileri başlangıç noktasında duruyorlar ve yarışmaya katılmak isteyenleri seçip bir sıraya diziyorlar ve bir anda verilen start işareti ile yarışma başlıyor. Final yeri 20, 25, 30 verst uzaklıkta, bazı durumlarda 50 ve 60, bazı kişiler ise bulunanların daha uzun mesafeye konulduğunu bildiriyor. Koşunun ilk yarısında normal tarzda koşuluyor, (genelde çocuklar koşar bu mesafeyi), kendi atla-

1) Aleksey Heraklieviç Levşin (1799-1879) Herkoŭ Üniversitesinden mezun olmuş ve master yapmış. Asya Departmanında çalışmış. A.S. Puşkin ile şahsen tanışıyor-muş ve Aralık ihtilalinin önderlerinden biriymiş (Ayrıntılı bilgi için : A.İ. Levşin - Aralık İhtilalinin önderleri ve Kazakistan araştırmacısı//V.Z. Galiev araştırmacılar ve Kazakistan Alma Ata 1990. Sayfa 126-145) Kazakistan araştırmacısı ile ilgili çok sayıda basılı eser bırakmıştır. A.İ. Levşin'in çalışmaları Sen Petersburg'da 1832 yılında basılmıştır. Bu yazı 3 parça halinde çıkmıştır. 116 ile 123 sayfaları arasındaki yazılar ilk olarak bu kitapta yayınlanmıştır.

(*) Zengin ve soylu ev sahibi arkadaşları ve akrabaları bayram için kendi kımızını getiriyorlar, hatta yemek hazırlamak için hayvan bile veriyorlar.

rını kısıtlıyorlar ve güçlerini ikinci tura saklıyorlar, ve ikinci yarıda tüm gücüyle koşuyorlar. Eğer at hızla hedefe yaklaşıyorsa at sahibi akrabaları ve sahibinin arkadaşları biniciyi heyecanla karşılamaya çıkıyorlar. Geri kalan atın boynuna sıralarak binicinin bir veya iki akranı ona yardım ediyor, 4 veya 5 kamçı ile kovalıyorlar onu, semerinden çekiyorlar, bağırıyorlar, gürültü yapıyor, örnek olsun diye atın yanında koşuyorlar. İşin kötü tarafı şu ki, bazıları farketmeden veya atların koşmasını hızlandırmaya çalışırken koşan atların yoluna düşüyorlar. İşin heyecanına kapılarak, bağırımlardan, çağırılmalarda, toz bulutlarından ve ayak seslerinden gelen atları görmüyorlar ve duymuyorlar. Çok sık atlar o kadar hızlı koşup yoruluyorlar ki, finale vardıkları zaman devrilip ölüyorlar.

Kendiliğinden anlaşıldığı gibi, birinci gelenler en değerli armağanı alıyorlar, ikinci binici daha düşük değerde olanı alıyor, ve saire. Soylu zenginlerin bazıları birinci gelene 100 ata kadar hediye veriyorlar veya birkaç köle, deve, zırh gömleği, giyim eşyası ve yüzlerce koyun; son kalana ise çok sık görüldüğü gibi keçi veriliyor.

Kırgızlar'da başka tür bir binicilik de vardır, atların üzerinde kızlarla veya karılarıyla beraber, daha güzel ve çeviklikle binmek. Burada iki cinsten insanlar'da eğlenir, erkekler iki gruba ayrılıyor, her erkek önündeki atlı biniciye finale varmadan önce yetişmek ve omuzuna değmek zorunda ve kendisi finale önce erişmek zorunda. Kırgız güzelleri kendi beğendikleri veya sevdikleri erkekleri kurtarmak için çevik hareketler yaparak düşmanın elinden kurtuluyorlar ve kızlar hareketlerinin çevikliğine ve kaçma yeteneğine göre düşmandan ne derece nefret ettiğini ve sevdiklerine ne kadar bağlı olduğunu gösterirlermiş. Bu oyunu gerçekleştirirken yaşlı kadınlar erkekler ve kızlar arasında belli mesafe bırakıyorlar, bunun sebebi daha çok hırsla gelen düşman erkeklerden onları koruyabilmek ve iz kalmaması için.

Kazak ulusunun eğlenceleri arasında ikinci yeri yay ile ok atmak yarışı alır. Bu silahın kullanımını bilenler oku hedefe atarlarmış, sabit yerde durarak değil, ata binerek ve atın koşması esnasında bunu yapar veya yanlardan ok atarlarmış. Bu yarışma Avrupa şövalyelerin atlı karınca yarışını andırıyor.

Kırgızlar'ın güreşleri de çok ilginçtir, birbirinin kuşağını tutarak; çok özenle ve beceriyle güreşirler, fakat yumrukla dövüşmeyi bilmezler. Bayramlarda veya eğlencelerde(*) onlarca insan koşulara katılır, fakat genel olarak Kırgız ve Kazaklar bu konuda pek çevik ve becerikli sayılmazlar, birbirini kovalarken özen gösterirler, ok atmada da pek beceriklidirler, ama bu yarışmalarda aldıkları hediyeler, binicilerin ok atmada aldıkları hediyelerden çok daha önemsizdir.

Kişiler; jimnastik çalışmalarında çok çeviktirler, veya binicilikte en iyilerinden biridirler, isterlerse bayramlara katılarak kendi veya atlarının becerilerini gösterebilirler, bunun için davetli olmaları gerekmiyor.

Vücutlarının esnekliğini göstermek, yerden atların üzerine zıplayarak binmek, atı yanlarından sürmek, eyerin üstünde diğer biniciler kendi taktikleriyle onu devirmeye çalışırken kalkmak; işte o zaman Kırgız - Kazak delikanlıları izleyiciler tarafından memnuniyet belirtilerinin gerçek zevkini tadarlar.

Oyunlar arasında dinlenmek yerine karışık olarak (kız ve erkek) şarkı söylerler.

Söylememiz gerekir ki, Kırgızlar şarkılarını genelde irticalen söylerler; bu husus onları çok mutlu eder ve söyleyenlerin eğlenmesini sağlar. Onlar iki koro oluştururlar : birisinde bayanlar, diğerinde erkekler veya ikişerlik düet oluştururlar.

(*) Kırgızlar üstleri çıplak güreşirler ve koşarlar, bazı durumlarda çıplak güreşirler.

Bayanlar söyledikleri parçalardan kendi cinsinin üstünlüklerini överler ve erkekleri komik duruma düşürürler; erkekler ise türkülerde kendilerini savunurlar, kendilerini överler ve aşkın güzelliklerini anlatırlar. Her iki taraf birbirine acı, dokunaklı sözler söylerler ve verdikleri akıllıca cevaplardan mutluluk duyarlar, bu arada yapılan espriler hemen izleyiciler ve dinleyiciler tarafından farkedilir.

Soğuk kış günlerinde Kırgız ve Kazak gençleri başka türlü eğlenirler. 1820 yılının Aralık ayında Sultanın birisi tarafından düzenlenen eğlencede Kara-kul gölü etrafında, şuna şahit olmuştum: ilk başta kızlar ve erkekler halay şeklinde çöküyorlarmış, daha sonra ev sahibi büyük olmayan bir koyun kemiği getirir ve kızlardan birinin kucığına bırakır ve bir erkek seçerek oyunu başlatır. Seçilen misafir hemen kalkar, ellerini arkaya koyarak, kemiği tutan kıza doğru koşar, sonra diz çöker ve dişleriyle ellerini kullanmadan, yerinden kıpırdamadan kemiği almaya çalışır. Daha sonra diğer erkekler de aynı şeyi yapmaya çalışıyorlar, arkadaşları bağırarak tezahürat yapıyorlar, hedefe en çabuk ve en iyi şekilde ulaşan erkek birinci oluyor, beceriksizler ise kemikleri kucığında kalan kızlardan omuzlarına hafif birer tokat yiyorlar.

Alayda oturan erkekler de becerilerini denedikten sonra oyun bitiyor ve başka bir oyun başlıyor. Küçük kemiklerden birini ağzına alan erkeklerden birine doğru kızlar koşuyor, amacı erkek üst dudağı ile kemiği kapatmadan ağzından almak. Bunu kızlar memnuniyetle bazı kurallara göre yaparlarmış, beceriksiz kızın cezası ise kemiği tutan erkeği öpmekmiş.

Başka eğlencelerde ise başka tür oyunlar da görülmektedir, meselâ; koyunların ayaklarını samanla kapatmak veya kımızla dolu büyük bağırdan içine demir para atmak, isteyenler bunu ağzıyla da yapabilirler vs.

Çoğu Kırgızlar, oburluğu ile ün yapmış insanların et yeme ve kımız içme yarışmasını zevkle izlerlermiş.

Eğlencenin sonunda ünlü müzisyenler davet edilirmiş ve davul, zurna ve balalayka çalgılarını dinlerlermiş.

N.İ. GRODEKOV**Siriderya Bölgesinin Kırgızları ve Kazakları¹
Kökbörü**

Kökbörü oyunu (keçi yüzmeye) sevindirici olaylar olduğu zaman oynanmış : kızları gelin etmek, gelini kayınvalide-nin evine getirirken, erkek çocuğu doğduğunda veya oğlu-nun sünnetinde, diğer müslüman bayramlarında ve çok kıy-metli misafirleri geldiğinde.

Oyunu düzenleyenler kafası kesilmiş bir kökbörü daha doğrusu küçük keçi veya dana, yere atarlar. Oyuna katılan-lar atlardan inmeden aşağı doğru eğiliyorlar; onlardan birisi keçi-yi kaldırıyor ve kaçıyor, diğerleri peşinde atlarıyla koşu-yorlar, başka birisi keçi-yi alıyor, kaçıyor ve böylece oyun de-vam ediyor. İzleyicilerden bazıları da atlarına binip oyuna katılıyorlar. Aulların herhangi birisine kadar keçi-yi götürme-yi başaran oyuncu birincidir. Birinci gelen keçi-yi saygı duy-duğu birinin çadırının önüne de götürebilir. Bu kişi keçiye karşılık olarak ceket veya şapka veya isterse başka bir keçi oyunu devam ettirmek için verebilir.

BAYGA

Bayga genelde sonbahar aylarında, hayvanlar (inekler) beslenmiş, insanlar işlerinden kurtulmuş ve gıda maddeleri ucuzlamış olduğu zaman kutlanır. "**Bayga**" bayramını kutla-ma sebebi Kırgızlar'da, gelin gelmek, erkek çocuğu doğur-mak, cenaze merasimi v.b. törenlerde; Karakırgızlar'da ise sadece son olay dolayısıyla görülmektedir.

1) Nikolay İvanoviç Grodekov (1843-1913), General. 1883 yılına kadar Siriderya Böl-gesinde Askeri Vali olarak görevlendirilmiştir. 1906 ile 1907 yıllarında Türkistan Bölgesinde General Vali. 1886 yılında onun kontrolü altında "A.N. Vişnegrad" Üniversitesinden mezun olan tarih, filoloji bölümü öğrencileri ile Siriderya bölge-si hakkında etnografik malzemeler toplamaya başlamış ve bu çalışmalarının sonu-cunu "Siriderya Bölgesinin Kırgızları ve Kazakları" kitabında 1889 yılında yayınlamıştı. Cilt 1, "Güncel yaşam" başlığı altında ilk olarak basılmıştır. Yukarıda yazı-lan satırlar 252 ile 256 sayfaları arasından alınmıştır.

Bayganın kökböründen farkı şudur ki, biniciler sadece hedefin olduğu yere kadar koşarlar, yani finalde kupanın olduğu yere kadar. Baygada kupa (hediye) olmadan kutlanılmaz. Hedef olarak taştan veya seramikten yapılan heykeller (mumlar, beyaz taşlar) veya yapılan anıtlar kullanılmış.

Baygaya davetli veya davetsiz herkes katılmış. (*)

Atların ve hediyeelerin özellik ve kalitesine göre geçilecek mesafe belirlenmiş, genelde 2, 4, 6 taş. (**)

İlk önce biniciler sessizce başlangıç noktasından hareket ederler, yanlarında 2 ile 4 kişi arasında koruyucu vardır ki, atların start sinyalinde önce koşmalarını önlesinler. Daha önce belirlenmiş olan başlangıç noktasına gelen biniciler, orada dinlenip hazırlanıyorlar, sonra sinyal veriliyor ve **"Allah Büyüktür"** diyerek herkes kendi geldiği yolda geri koşmaya başlıyor, onlar kısa mesafede (6 taş yerine 2 taş mesafe) koşuyorlar. Kunanlar (3 yaşındaki atlar) genelde normal hareket eden binicilerden çok daha erken hedefe varıyorlar, bu yüzden kunanlar çok kıymetlidir.

Seyirciler gelen binicileri farkettileri zaman, onları karşılamaya gidiyorlar, destek çıkıyorlar ve onların eşliğinde biniciler hedefe ulaşıyorlar.

Hedefe ulaşanlar şapkalarını, takkelerini veya başlarında olan herhangi bir şeyi hediye dağıtanlara, yani heykellerin ve anıtların başında olanlara atıyorlar. Tüm biniciler geldikleri zaman, attıkları şeyler binicilik delili olarak kullanılıyor, yani hedefe ulaştıklarını gösteriyor.

Binici sayısı 20 civarında ise ilk 7 kişiye hediye var, 100 ve 200 civarında ise 20 veya 30 kişiye hediye dağıtılıyor. Hedefe ilk ulaşan en büyük hediyeyi alıyor. İkinci ulaşan daha

(*) Kırgız bayramlarında davetlilerin özel katılma hakkı vardır. Davetiyeler ise şu şekildeymiş "Yarın akrabalarınızla (arkadaşlarınızla) birlikte buyurun".

(**) Taş - 8 verst

küçüğünü vs. Büyükbaş hayvanlar, dümbelekler, kıymetli taş parçaları veya paralar hediye olarak kullanılmıştır. Birinci hediye at ise, son hediye genelde keçi veya kuzu olur, birincilik hediyesi 100 adet büyükbaş hayvan ise, sonuncusu 10 adet olur. Yamankuly babasının ölüm dönemi nedeniyle yaptığı ziyaret esnasında hediye olarak birinciye 1000 ruble verdiği konuşuluyor, ertesi yıl babasının anısına tekrar bayga düzenlemiştir. Talibay Çirçik bayramında birkaç hediye vermiştir : 1. si 4 deve ve 100 ruble para. Mesafe uzun olduğu için hedefe ancak 1 gün sonra ulaşırlar.

Sultan Daulet Buşaevin birincilik ödülü ise 9 şeyden oluşmaktadır: deve, kedi derisi, gömlek için kumaş, gömlek, at, koyun, kuzu, keçi ve oğlak. İkinci gelene 9 değil daha az sayıda hediye veriliyor. Sonuncu yarışmacıya ise sadece gömlek veriliyor. Bâzı yarışmalarda şahıslar değil de tüm sülâlelerin katıldığı görülüyor. Ödülü sadece bir kişi değil, tüm sülâle alıyor, isterlerse hediyeleri kendi aralarında dağıtıyorlar, isterlerse başka soydan olanlara veriyorlar.

Binicilikte aşağıdaki kurallar görülmektedir :

Koşu esnasında koşucu at kaybedilirse veya ölürse, binici protesto edilir, fakat para cezası ödetilmez. Atın fiyatı belirlenir : eğer binicinin teklif ettiği fiyat kabul edilmezse ve daha yüksek fiyat istenirse ikisinin ortası bulunur. Eğer sahibi bu fiyatı da kabul etmezse, kendi istediği fiyatın doğruluğunu ispatlamak için soyunun önünde şeref yemini eder. At sahibi şunu da göz önünde bulundurmak zorunda : eğer kendisi o anda binici olsaydı atın ölme ihtimali nedir ve isterse atın karşılığında hedefe ulaştığı zaman alacağı ödülü kabul eder. Bu ödül de atın yarışmada hedefe ulaşmak için kullanıldığı o gün ölürse verilir, ertesi gün ölürse verilmez. Açık arttırma usulleri ile at değerinin 1/3 veya 1/4 veya binicilik hediye seçimi hakkı da verilir sahibine.

İki at birden aynı anda hedefe ulaşırsa, ödül ikisinin arasında eşit olarak bölünür. Biniciler arasında bu konuda

anlaşmaya varılmazsa, tekrar bir hedef belirlenir ve ilk ulaşana birincilik, daha geç ulaşana da ikincilik ödülü verilir, ya da birinciye verilen ödüle değer olarak yakın bir ödül verilir.

Yarışmalarda kiralık binici kullanılmaz, atların binicisi, sülalenin veya zengin soyun delikanlıları katılabilir.

Atlardan birisi ölürse, at sahibine para değil de atın yerine yeni yarışmaya katılabilen aynı cinsten at verilir ve karşı taraf belli bir süre için atın beslenme masraflarını çeker. Ölen atın cinsinden olduğuna eski atın sahibi inanmazsa, yani atın aynı türden olduğu yemin ile ispatlanır veya onun yerine sahibine istediği at cinsinden at verilir, fakat ölüme insanların sebep olmadığı ispatlanırsa atın karşılığı verilmez. Eğer atın binicisi küçük çocuk ise sahibin isteği ile bindiyse ve daha sonra koşu esnasında at ölürse, o zaman ceza ödenmez.

Karakırgızlar ölen birisinin anısına seis adında bir yarışma düzenlerlermiş. İki genç erkek (delikanlı), iyi atlar üzerinde mızraklar ile birbirine iterlermiş attan inmeden ve karşı tarafı yere düşürmeye çalışırlarmış. Bazı oyunlarda genç bayanların da katıldığı görülüyor. Kazananın ödülü ise zenginler tarafından verilirmiş : 9 büyükbaş hayvan fakirlerde ise 5 veya 3 büyükbaş hayvan verilir. Yarışmayı kazanan ödülü hiç kimseyle paylaşmıyor.

Bu yarışmada ölen ve sakatlanan atlar için ceza ödenmiyor.

H. KUSTANAEV

Perov ve Kazalin Civarındaki Kırgızlar'ın Etnoğrafik Özellikleri¹

Mongol tipindeki her Kırgız'ın şu karakteristik özellikleri vardır: Gözünüzün önüne orta boyda bir insan getirin, geniş omuzlu, güçlü, alnı geniş, az çıkık elmacık kemikleri, kazınmış saç, dudagının üstünde ve çenesinde seyrek otlar gibi kıllar ve elmacık kemiklerine yatay çekik gözler, düşününce şüphesiz Kırgızlar'ın dış görünüşünü hayal etmiş olacaksınız. Doğal yapı olarak güneşten ve rüzgardan yanmış ve sararmış tenleri vardır, hareketleri yavaştır, elleri ise fazla becerikli değildir. Bacakları eğri, çünkü bir ömür boyu eyer üzerinde geçirirler.

Kırgız kadınının da bacakları yamuktur, çünkü onlar da bir ömür boyu göç esnasında bir yerden başka yere taşınırlar.

Kırgızlar giyimleri konusunda titiz değildirler. Onun çadırında lüks yoktur, ayrıca iç döşemesi de hiç konforlu değildir. Yalnız son zamanlarda Kırgızlar'ın bazıları Tatarlar'dan giyimde bazı uyumluluk kurallarını öğrendikleri görülüyor. Basit günlük kabul edilen Kırgız'ın vücudunun tamamını saran hafif ve rahat uzun bornoz yerine Avrupa tipi atlete benzeyen kısa gömlek giyen kazaklar görünmeye baş-

1) Hubaday Kustanaev Türkmenistan (Taşkent şehri) Öğretmenlik Fakültesinde 4. sınıf öğrenciyken kendi gözlemlerine dayanarak işbu etnografik yazıyı hazırlamıştır. Çalışması 1894 yılında Taşkent'te basılmıştır. Baskının önsözünde Türkmenistan Öğretmenlik Fakültesi Hocalarından N. Vöskiresenski şunu vurgulamıştır : Yazı bir öğrenci çalışmasıdır ve özellik taşıyan yanı olduğu iddia edilemez. Bundan az zaman sonra baskı bilim dünyasında çok olumlu tepkiler yaratmış. Profesör N.F. Katanov ise kitabın tekrar basılması gerektiğini söylüyormuş (Ayrıntılı bilgi için E.A. Masanov S.S.C.B'de bulunan Kazak halklarının etnografik inceleme tarihi, Alma Ata, 1966, sayfa 194). Burada verilen bölüm çalışmanın 9 ila 22 sayfaları arasında basılmıştır. Ve ilk kez olarak çıkarılan özet bu kitapta yer almıştır.

lamıştır, dahası elbiseler uzun kolluymuş, sonra Rus eldivenleri çıkınca soğuk havalarda onları kullanmışlar. Eldiven zengin Tatarlar'da da görülmektedir. Kırgızlar bornozların üzerine geniş yakalı (enseyi korumak için) ve uzun gömlekler giyinirlermiş. Gömleklerin eni çok geniş ve rahatmış, hat-ta genişliği bazen iki insan vücudunu sarabilecek kadar büyükmüş. Gömleklerin uzunluğu diz kapaklarına kadar gelirmiş. Bu gömlekler satın alınan çiçekli ve renkli basma kumaşlardan hazırlanıyormuş, ya da kendileri tarafından kaba dokunan aba kumaştan dikiliyormuş. Geniş pantolonlar; Gogol'un Karadeniz kıyaslamasına benzeyen manzara, daha aşağılarda (güneyde) bulunan beyaz Kırgızlar'ı tamamlıyor. Çok soğuk havalarda bu pantolonun ya da donun üzerine şalvar adı taşıyan giysi giyiliyor, şalvarlar işlenmiş koyun ve koç derilerden dikilmiş ve üzerine de farklı renklerle süslenirmiş. Bazı zengin Kırgızlar çiçekli ipek kumaştan hazır dikilmiş şalvarlar satın alırlarmış. Gömleklerin üzerine ise beş metre veya kamzol denen Rus paytoncularının giyimlerine benzeyen kolsuz elbiseler giyerlermiş. Sonuçta, Kırgızlar kendilerine birkaç bornoz giyme özgürlüğü tanıyorlar ve bayram günlerinde tam anlamıyla bir bornozluk oluyorlar. Birinci adet bornoz en ucuzu, ikincisi daha iyi kumaştan daha sonra ipekten v.s. eğer Kırgız'ın birisi yönetim tarafından verilen saygınlık bornozu (*) ile ödüllendirilirse veya sim şeritli, altın şeritli veya kadife bornozu varsa bayramı onunla bitiriyor ve bundan dolayı çok gurur duyuyor. Normal zamanlarda Kırgızlar sadece tek bornoz giyorlar. Bornozun gümüş tokalı deri kemeri var. Bu kuşak Rus paytoncularının kemerli kuşaklarına çok benziyor, fakat fark şudur ki, sol kalçasının üzerindeki yere bıçaklık takılıyor, bu eşya Kırgız'ın hayatında birinci derecede gereklidir. Bu bıçak ile Kırgızlar koyunları kesiyor, derilerini yüzüyorlar. Ayrıca bu bıçak kaynamış veya ızgarada pişmiş etin parçalanması için ve iktisadının basit doğramacılık işlerini yapmak için kul-

(*) Bu ödül bornozlar 3 dereceden ibarettir.

lanılıyor. Tehlike veya kavga anında ise bu bıçak kılıç veya kama ile değiştiriliyor. Soğuk silah her doğulu insanın ihtiyacıdır. Bu deri kuşağı, bıçak ile birlikte, cüzdana takılıyor (ke-se) ve içine tuvalet tamamlayıcı ihtiyaç eşyaları (sakal ve bıyıklar için tarak, diş temizleyici vs.) ve ateşleyici (çakmak taş) konuluyor. Bu taşlar birbirine vurulduğu zaman ateş verirler. Bozkırda kibrit çöpü bulmak mümkün değil, olsa bile bozkır insanların onları muhafaza etmeleri çok zordur. Başında ise Kırgızlar hafif tavşan veya tilki derisinden yapılmış, tepeye toplanabilen kulaklıklılı şapkalar taşıyorlar. Kış zamanlarında ise Kırgızlar kostümlerini koyun, tilki veya kurt derisinden yapılan, içi kumaş kasturlu tulumlar giyerek tamamlıyorlar. Tavşan şapkasından ziyade başlarına süs olsun diye "**tumak-yumruk**" adı olan kulaklıklılı tepesine değil de yanlarında sarkıtarak kullanılan şapkalar taşırlarmış. Sona kaldı ayakkabılar. Ayakkabı yerine Kırgızlar çarık giyerlermiş. Çarıklar kalın, at derisinden, ilkel metodlara göre yapılmış. Dikiş modeli ise ayağın rahat girmesini sağlayacak, ayrıca bir de üzerine giyilecek ayakkabı, içine sığabilecek şekilde olurmuş. Bunların üzerine ise sık dokunmuş kilim veya aba parçaları sarılmış ve böylece soylu bir ayakkabı türü görmüş olursunuz. Kırgızlar Tatar ve şehirdeki tüccarlarla sürekli temas halinde oldukları için lastik ayakkabı (kebis) giyerlermiş.

Kadınların kıyafetleri erkeklerin kıyafetlerine çok benziyor: yine aynı geniş elbiseler, yine erkeklerde gördüğümüz aba çoraplar ve lastik ayakkabılar, topuklarına kadar uzun, basma kumaştan, renkli, çiçekli, kırmızıları bol olan evde dikilmiş gömlekler, ta ayakkabılarını kapatırlar. Kışın Kırgızlar kısa kabanlar giyerlermiş. Başlarını ise büyük beyaz kumaş ile sararlarmış (çaplık). Kızlar ise başlarını renkli kumaşla kapatırlarmış, özel günlerde de as şapkaları giyerlermiş. Evliliklerinin ilk günlerinde genç bayanlar orjinal, süslü şapkalar (saukele) giyerlermiş. Saukele şöyle bir şeydir : hemen hemen silindirik bombe yaklaşık 1 arşın uzunluğunda

gümüş ve altın puanlarla süslenmiş, ayrıca pırlanta, zümrüt ve her türü değerli taşlar da takılmış. Kırgız kadınları başındaki saçlarını iki belik örer, toplarlarmış ve yanlarına sarkıtlarmış. Genç kızlar ise bir kaç tane belik örüp, her tarafından sarkıtlarmış: hem yanlarından, hem arkalarından. Saçlar gümüş paralar ile süslenirmiş. Çok sık Kırgız kadınlarının kollarında bilezik, parmaklarında yüzük, kulaklarında küpe görmek mümkündür. Genel olarak Kırgız kadınları tüm bu süs eşyalarını takınmayı pek severler. Şunu da muhakkak vurgulamak gerekiyor ki, Kırgız kadınları ve erkekleri her zaman yanında üçgen veya kare şeklinde dikilmiş içinde dualar olan muskalar taşırlarmış. Bu muskalar, insanları her türlü kötülüklerden ve uğursuzluklardan koruyacaktır.

Ev olarak ise taşınabilir kutular (çadırlar) kullanılmaktadır. Kutular parmaklıklardan (karelerden) yapılmış ve temelini oluşturmaktadır. Kareler ise sopalardan (uluk) birleştirilmiştir. Uluklar bir taraftan kareler, diğer taraftan ise çivi deliklerine (çangraka) bağlıdır ve böylelikle büyük bir tekerleği oluşturarak tepede birleşiyorlar. Kapı açıklıkları ise "**tabaldırı**" ile çevrelenmiştir ve eşikleri vardır. "**Mangday şoyu**" (üst tahta) ve iki direğe "**busaga**", zengin Kırgızlar ikili çok iyi ve zor işlenmiş kapılar takıyorlar. Ağaç parmaklıklar kutuyu oluşturduktan sonra sık dokunmuş bir kilimle sarılıp gerdiriliyor, sanki geniş şerit ile kuşaklanıyor. Kilim ile parmaklıkların arasına alt kısma "**çiya**" denilen maddeden hazırlanan ve kilimin ipleriyle bu şeritler karıştırılarak dokunmuş bir hasır konulmuş. Giriş kapısı ise aynı bu hasırdan (üzerine kilim kaplanmış halde) oluşmaktadır. At arabasının veya kızıağın üstüne kurulan bu dörtgen evin yerine kilim, deri ve aba battaniye serilir, duvarların etrafına sandık, bavul ve "**kebece**" (dolap) yerleştirilirmiş. Duvarlara ise silahlar asılmış: kılıç, (aybalta) uzun saplı ay şeklinde orak gibi balta, orak, at eyerleri, yay ve oklar ve benzerleri. Böylece sabit olmayan evler göç yapılacak yere kadar develerin üzerinde kolay taşınmış.

Kırgızlar'ın temel gıda maddelerinden biri ettir: koyun, keçi, at ve çok nadir deve eti. Koyun sütünden Kırgızlar "**primçik**" (tatlı süt), "**kurt**" (yuvarlak şekilde kurutulan ve hazırlanan peynir) ve "**ayran**" (yoğurt ile su karışımı) güzel ve ferahlatıcı içecek hazırlarlarmış. At sütünden ise bilindiği gibi Kırgızlar'ın çok meşhur içkisi kımız hazırlanıyor. Bitkisel gıdalardan ise Kırgızlar en çok "**kuca**"yı kullanırlar. Kuca buğday veya ekinden yapılan duru bir lapadır ve süt veya suda eritilmiş "**kuit**" ile sıvılaştırılıyor. Çok lezzetli ve besleyicidir. Buğday unundan hazırlanan hamurdan ise "**ba-ursak**" - külde pişirilen bir ekmek türü hazırlanıyor.

Kırgızlar yemeklerini dökme demir kazanlarda (tencerelerde) hazırlıyorlar. Tencereler evin ortasında mangalın (ocanın) üstünde duruyorlar. Bu kazanlarda hazırlanan yemekler ağaç tabaklara koyuluyor ve çoğu zaman ağaç kaşık kullanılır (çumuç). Tabaklar yere konuyor ve evdekiler yerde yemeye başlıyorlar. Çatal ve bıçak onların güncel hayatında yoktur. Eğer etin parçalanması gerekirse, Kırgız belindeki kuşağından bıçağı çıkarıp eti küçük parçalara böler. Çok nadir evlerde yeterince tencere-tabak bulunur, bu yüzden bayanlar birbirinden ödünç alırlar. Fakat her evde bir dökme demir kazan, bir-iki tabak ve yemeği dağıtmak için büyük kaşık bulunur.

Kırgızlar hayvancılıkla uğraşan milletlerin çoğu gibi kendi yaşamlarını hayvanlarına bağlıyorlar. Hayvanlar evlerini (karelerini, kibitka) yapmak için gereken malzemeleri dahası da giyimlerini ve yemeklerini veriyorlar. Ayrıca çok iyi ticari emtiadırlar. Buradan da anlaşıldığı gibi, Kırgızlar hayvanlarının çoğalmasını ve verimliliklerini sağlamak zorundadırlar. Bu zor bir gereksinim olduğu gibi sadece bu kadar ile bitmiyor, ihtiyaçlarının büyük bir kısmı bir yerden başka yere göçerken de doğar.

Göçler en çok ilk veya sonbaharda gerçekleştiriliyor, çünkü o zaman bozkırlar yeşil otlar ile örtülü. Yaz ve kışları

ise Kırgızlar'ın çoğunluğu aynı yerde kalıyorlar, yeterli su ve yiyecek bol olsun.

İlkbaharın gelmesiyle, karların eridiği ve toprakların yeşil otlarla kaplandığı zaman, Kırgızlar göç için hazırlanmaya başlıyorlar. Akşamları obaya çadırın başında yanan ateşin etrafına toplanıyor ve kendinin ve hayvanlarının, nereye gideceklerini kararlaştırıyorlar. Bu ocağın başında, yeşil bozkırların içinde yaşamak hayali ile soğuk ve açlık zamanının onlara verdiği zararları unutarak sohbet etmeye ve eğlenmeye başlıyorlar. Ve işte bozkırlar yeşil otlar ile örtüldü. Kırgızlar göç için hazırlandı. Bu "**mutlu gün**" (**saat-kup**), ihtiyar heyetinin kararına göre obanın tüm çadırları (**kibitka**) (bir oba birkaç çadırdan oluşur) develerin üzerine hareketli bir şekilde yükleniyor. Küçük çocuklar ise "**kebeceye**" kutuya oturtuluyor , devenin yan kısmına bağlanıyor ve hep beraber yola çıkıyorlar. Kuzuların melemesi, atların kişnemesi, çobanların sesleri - tüm bunlar birbirine karışıyor ve bozkır derin kış uykusundan sonra sanki uyanıyor. Hayvan sürüleri önden gidiyor. Erkekler ve kadınlar sürüyü atların üzerinde takip ediyorlar. Genç kız ve genç erkekler ise, en şık takımlarını giyip, atların üzerinde birbirini kovalıyor ve bozkırı boydan boya geçiyorlar.

Güneş battığı zaman tüm kervan, hayvanlar ile birlikte su, göl, pınar veya dere yanına durur ve çadır kurulur. Oba burada sürü ve insanlar kendileri toparlayana kadar kalır. Eğer meralar hayvanların otlanması için az ise, eşyalar toplanır, develere yüklenir ve başka yere taşınılır. İlkbaharda bozkırlarda otlaklar çoktur ve hayvanlar otlamak için geniş mesafelere yayılıyorlar. Fakat yeşil yerler de sararıyorlar. Bu yüzden Kırgızlar yaz yerleşimi için öyle yerler seçiyorlar ki su ve otu bol olsun. Sonbahar geldiğinde ise, bozkır yine yeşilleniyor ve kışa kadar yine aynı ters dönüşüm gerçekleşiyor.

Göçebe Kırgızlar hemen hemen çalışmıyor ve tembelliği seviyorlar. Normalde bir Kırgız'ın günü şöyle geçer : oba-

da sabah en erken kadınlar kalkıyor ve hayvanları otlağa çıkarmadan önce sütünü sağlıyorlar; tabakları yıkıyor, kahvaltıyı hazırlıyorlar: ayran, kımız, boursak ve benzeri. Kızlar ise su taşır, kumaş dokurlar. Çocuklar günün büyük kısmını hayvan gütmekle geçiriyorlar. Kahvaltıdan sonra Kırgızlar komşularına sevdikleri **kımız** içmek için veya sadece öylesine oturmak için giderler. Veya isterlerse hayvanlara bakmaya gider ve gezinmeye çıkarlar. Ayrıca komşu obalara giderler. Orada çok iyi karşılanır, **kımız** içip et yerler.

Kırgızlar çok misafirperverdirler. Misafirler "**Tanrının misafiridir**" (**Kuday-kunak**) ve onları ağırlamakta kusur etmek, asırlardan beri gelen kutsal iyi niyeti zedelemek ve aynı obada oturanlar tarafından dışlanmak demektir. Kırgızlar der ki "**kunaksız uydakulkange bulmasın**". Bunun anlamı şöyledir: misafir gelmeyen eve ihtiyacı olduğu zaman yardım için gitme. Kırgızlar'ın çadırları her zaman gelen misafirlere açıktır ve yabancıların konaklaması ve dinlenmesi için çok müsaittir. Gelen yabancılar yemek vermek ve rahatlık sağlamak sadece vazife değil, Kırgızlar için bir şeref meselesidir. "**Kimde 1 gün ekmek, tuz yediysen, ona 40 gün boyun eğilir**", diyor bir Kırgız atasözü. Kırgızlar misafir ağırlamaya o kadar alışmışlar ki, bunu normal bir olay olarak kabul ediyorlar. Misafir çadıra yaklaştığı zaman ev sahibi, çocukları ve komşuları çıkıyor ve "**selam aleyküm**" kelimeleleri ile onu karşılıyorlar (merhabalar, barış için gelin anlamında). Cevap ise "**Aleyküm esselam** (assalâm)" oluyor, yani (sizde barış içinde sağlıklı olun). Daha sonra misafirler atlarından iniyor, ev sahipleri yardım ediyor ve ellerini uzatarak kucaklaşıyorlar: önce sol sonra sağ omuzlarını tokuşturuyorlar. Kadınlar ise misafirleri yere oturup boyun eğerek selamlıyorlar. En saygın misafir çadırın (topun) ortasına oturuyor, arkasına da saygınlık derecesine göre diğer misafirler oturuyorlar. Misafirler yerleştikten sonra güncel konular konuşulmaya başlanır: "**mal, canıngiz aman ba?** veya "**e-senbe?**" (hayvanların ve sizin sağlığınız iyimi? "**ne işitip, ne**

bildiniz?" (yeni haberler ne?) şeklinde çok sıcak ve heyecanlı konuşmalar başlıyor, kime hangi haberi ilk öğrenmek nasip olmuş v.s.

Birkaç vakit geçtikten sonra ev sahibi veya oğullarından biri çadırın içine yemek için seçilmiş koyunu getiriyor, yatırıyor ve boynundan tutuyor dua (**bata**) etmeye başlıyorlar. "**Aglagi aymin**/Allaha amin" (Tanrı gerçektir) diyorlar. O zaman misafirlerin içinden en büyük olanı elbisenin kollarını çekip, ellerini yukarıya doğru açıp dua (**bata**) etmeye başlıyor. Duadan sonra koyun (koç) kesiliyor.

Bundan sonra büyük bir tahta kap (samar) içine **kımız** konuyor. Tas evin ortasına bırakılıyor ve büyük bir kaşık (çarpak) ile tabağa aktarılıyor. Bir tabaktan başka tabağa geçirmek **kımız** soğutuyor ve hoş bir tat veriyor. Kaptan kaba yeterince aktarıldığında evin çırağı (hizmetçisi) **kımız**ı bardaklara doldurup en saygın misafirden başlayarak, saygınlık sırasına göre içeceği ikram eder. Bardak misafire birkaç kez doldurulup veriliyor. Bu arada başka misafirlerin de gelmesi mümkündür. O zaman tekrar **kımız** ikram ediliyor. Bazen çok **kımız** içtikleri için bazı misafirlerin kustuğu da görülür, fakat bu toplumun eğlencesini ve iştahlarını engellemez, hatta tam tersine ev sahibinin misafirperverliğini gösterir.

Kuzu eti iyi kaynayıp piştiği zaman, misafirlerin ellerini yıkamaları için su tutuluyor . Daha sonra önlerine sofrası bezi (dastarhan) serilir üzerine yemekler konuyor. Yemekten önce yine dua (**bata**) edip misafirler ikişer-üçer tahta tabakların etrafına oturuyorlar. Tabakların içinde et parçaları, yağ ve "**salmi**" (lapa çeşidi) vardır. Misafir saygın ise bunun dışında kesilen hayvanın kaynatılmış başını yiyorlar. Kafada olan etin hemen hemen tamamını kendisi yiyor, kalan eti ise ev sahibine veya yanında oturana veriyor. Bu tür yemek yemeye "**basbarmak**", yani beş parmak ile yemek deni-

yor. Anlaşıldığı gibi Kırgızlar yemeklerin çoğunu elleriyle yerlermiş.

Karınlarını doyurduktan sonra kalan yemekler ev sahibinin çadırının önünde toplu vaziyette bekleyen uşaklara, komşulara ve çocuklara dağıtılıyor. Bu adetin adı "**asatu**"-dır (asatmak fiilinden doyurmak, yedirmek) ve şu şekilde gerçekleştirilir: misafirler ellerine et parçalarını, sala ve salmı alıp, ev sahibini veya başka bir aile ferdini çağırıp, ağzına yemekleri veriyorlar. Çağırılan kişi yemek yeme teklifini red edemez, çünkü onu doyuranları kırmış olacaktır. Yapabileceği en kibar hareket verilen yiyecekleri önce eliyle alıp sonra yemek.

Yemekten sonra misafirlere "**sorpa**" (çorba), "**Tustagana**" (büyük olmayan tahta bardak) içinde ikram ediliyor. Sorpadan sonra **bata** (dua) okunuyor ve herkes ellerini dışa doğru açarak duayı bitirdikten sonra yüzüne sürüyor ve şu sözleri söylüyor "**Allahuakbar - Allahuakber**", yani (Allah büyüktür). Bundan sonra da kalkıyorlar, çünkü onları yine yol bekliyor. Ev sahibi ise onları memnun edip edemediğini bilmediği için özür diliyor. Komşuları ve çocuklar atları getiriyor ve binmelerine yardım ediyorlar.

En saygın misafirin binmesine yardım edebilen tek kişi ev sahibidir. Evsahibine teşekkür edip, helâllaşıyorlar. Misafirler obadan ayrılırken evsahibi veya onun oğlu misafirlere belli bir süre eşlik edip uğurluyorlar. Akşamları hayvanlar eve döndüğü zaman obalar canlanıyor. Kadın ve kızlar sürülerinin yanına gidip hayvanları sağlıyorlar. Sağmayı bitirdikten sonra hayvanları toplayıp eve gidiyorlar ve akşam yemeğini hazırlıyorlar.

Akşam serinliği herkesi çadırlardan dışarıya temiz havaya çıkarıyor. Bütün komşu ve akrabalar bir araya gelip çember oluşturuyor ve o günkü olaylar hakkında sohbet ediyorlar. Komşu çadırlardan kımız getirip hep beraber içiyor-

lar. Özellikle de Kırgızlar akşam saatlerinde şarkı söylemekten büyük zevk alıyolar. Neredeyse her obada "**dumbra**" bulmak mümkündür. "**Dumbra**" çift telli müzik aletidir. Kırgızlar genellikle bu aletle birlikte şarkı söylüyorlar. Bir arada oturup, nefes keserek bir zamanların **gazilerini** anlatan şarkıları dinliyorlar. Bu şarkılar onları çok etkiliyor ve gurur ve mutluluk duygularını uyandırarak zamanı, dertlerini ve üzüntülerini unutturuyor.

Bazen dolunay gecelerinde Kırgız kız ve erkekleri "**ak-süyek**" (beyaz-kemik) oyununu oynuyorlar. Oyun şundan ibarettir : oynayanlar iki gruba ayrılıyor ve bir gruptan birisi kemiği uzağa atıyor. Her iki grupta onu aramaya başlıyor. Kemiği bulan kişi diğerlerine bunu bildirmek ve eski yerine koşarak dönmek zorundadır. Diğerleri peşinden koşarak kemiği ondan almaya çalışıyorlar. Kemik en son kimin elinde kalırsa final noktasına kadar koşuyor. Bu durumda karşı tarafın gençleri birkaç şarkı söylemek zorundadır. Genelde gençler iki cinsten karışık vaziyette akşam saatlerinde "**kız-uynak**" oyununu oynuyor, türkü söylüyor, bilmece soruyor ve komik hikâyeler anlatıyorlar. Konuşmalar, türküler ve oyunlar gece yarısına kadar devam ediyor. Daha sonra Kırgızlar uykuya yatıyorlar.

Göçebe Kırgızlar'ın eğlence hayatı böyle geçiyor. Geç sonbaharda yerler donmaya başlayınca Kırgızlar kışlık konaklama yerlerine (**kıştay**) yerleşiyorlar. Bu yerler genelde nehirlerin yakınındadır. Ayrıca doğal koruyucu çamların olması tercihleridir, çünkü bozkırda kış fırtınaları çok kötüdür. Kar fırtınalarından hayvan sürülerini ve kendi çadırlarını korumak için yerleşim yerini çalı çırpı ile örülen duvarlar ile sarıyorlar. Onların yeterince sıcak elbiselerinin olmadığına bakmayın, Kırgızlar en kötü soğuklara karşı bile çok dayanıklıdır.

Kış vakti Kırgızlar'ın en büyük eğlencesi yaban hayvanları avlamaktır - kurt, tilki. Onların derilerini kaban ve sıcak şapka yapmak için kullanıyorlar. Bu hayvanları kapan kurarak avlıyorlar.

A. A. DİVAEV¹

Kırgız Stiline Göre Halk İşareti Taşıyan Aylar²

Siriderya Çimkent bölgesinde bulunmaktadır, bu gezi-deki izlenimlerimizi Kırgızlar'ın sözleri ile kayıt ettik. Yılın zaman dilimlerine bölünmesini ve sıralamaları Kırgız stiline göre inceledik, Nogay-Kurin bölge araştırması İrkembek Akimbekov'un çalışmalarını inceledik.

Etnograflar için bu çalışma ve bilgiler pek dikkat çekebilecek seviyede olduğunu düşünmüyoruz, fakat onlara aşağıdaki satırları özenle ve dikkatle okumalarını tavsiye ederiz, çünkü bu satırları Akimbekov'un açıkladığı sözler ile yazıyoruz. ·

"Hamal kelimesiyle" biz yılın başlangıcını kastediyoruz (tabi hallan hesaplamalarına göre).

HAMAL (Mart), 31 günden oluşuyor; Bu ayın 15. inde ekin kargaları geliyor, gece-gündüz eşitliği oluyor ve yıl başlıyor.

SAUR (Nisan), 31 günden oluşuyor, saurun gelmesiyle kuş sesleri geliyor, eğer yeni yıl iyi geçecekse kırlangıçlar 5-10 gün daha erken ötmeye başlıyorlar, saurun 15. gününde güllerin tomurcukları patlamaya başlıyor, demek ki - kış

1) Abubekir Ahmedcanoviç Divaev (1855-1933) Başkırt uyruklu, Orenburg doğumlu. Orenburg Nepluep Askeri Okulunun Doğu Bölümünden mezun olmuştur. Kendine ait asilzade ünvanı vardır. 1876 ile 1906 yılları arasında Türkistan Bölgesinde Askeri güvenlik yönetiminde görev almıştır. İstifa ettikten sonra parayla danışmanlık yapmıştır. Yurt bilimi dalında çalışmaları vardır. Çok sayıda bilim ve sosyal dernek ve örgütlerde görev almıştır. Kazakistan güney bölgesiyle ilgili bir çok etnografik çalışmalarını miras olarak bırakmıştır.

2) Kazakistan Üniversitesinin "toplumların arkeolojik, tarihsel ve etnografik bilgileri" kitabından alınmıştır - Kazan 1896 yılı, Cilt 13, 4. Bölüm, Sayfa 283-286.

bitiyor. Bu 15. günde Hazreti İlyas (İli) kamçılıyor³. Ayın 20. gününde ise yıldızların batışı belli olmuyor (süreyya) ve su yatakları genişliyor.

CAUZÂ (Mayıs) 32 günden oluşmaktadır, yalnız serçe-ler ötmeye başlıyor, ağaçlar gevşemeye (yeşillenmeye) başlıyor, nes-iç zamanı başlıyor "**tok iç**", nesiç günü "**yaz-tedbiri**" başlıyor, yani ilkbahar doksan günleri.

SARATAN (Haziran) 31 günden oluşuyor, kuşlar ötüyor (sariasma kuşu), parlaklıklar görünüyor gökyüzünde (süreyya), bu zamana kadar yıldızlar insan gözü ile görünmüyor. Daha sonra saratan ayının 9. ve 10. günü "**yaz-çille**"si başlıyor (sıcak, yaz ayları), günler uzun, geceler-kısa.

ASAD (Temmuz), 31 günden oluşuyor, "**yaz-kantarı**" yani orta bahar başlıyor, Asad 20'sinde ise yaz-çillesi bitiyor.

SUNBULE (Ağustos), ayın onbeşinde "derme-toplama" başlıyor, yani bahar doksan günleri bitiyor, yani ekin biçme ve toplama zamanı, aynı zamanda kuşlar sıcak memleketlere uçuyor, yeni kanatlanmış genç ördekler yuvalarından ve analarından ayrılıyorlar ve "yaz-tedbiri" bitiyor.

MİZAN (Eylül), bu ayın başlangıcı ile sonbahar gün-gece eşitliği başlıyor, ayın 15'inden itibaren ise "hüzün" başlıyor, yani sarı ağaç yaprakları, günler kısa, geceler uzun.

AKRAB (Ekim), 30 günden oluşuyor, bu ayın 15'inden itibaren yabancı kazlar gidiyor, kar yağıyor, sular donuyor, iyi yıllarda ise don olayı 5-10 gün gecikiyor. Akrib ayında kar zamanında yağarsa, demek ki hava yumuşak olacak.

KABSI (Kasım), 29 günü var, bu ayın 15'inden itibaren "kış tedbirleri" başlıyor, yani (40 soğuk kış günü) ve günler farklı.

3) Kırgızlar'ın inançlarına göre Hazreti İlyas kamçısını belli bir yönde savuruyor ve bunun etkisiyle buzlar çatlamaya ve nehirler canlanmaya başlıyor.

DELVU (Ocak), otuz günü var, bu ayın başlaması ile "kış-kantar" var, yani orta kış, bu ayın 15'inde aylar ininde bir tarafından diğer tarafına dönüyorlar, ayın 20.sinden itibaren kış-çilesi bitiyor, ayın son 10 günlerinde ise - oh, oh, sesleri çıkarılıyor (ne kadar soğuk); bu aydan sonra daha "HUT" (Şubat) var⁴.

HUT (Şubat); bu ayın başlaması ile sular seslenmeye ve balıklar nehirlerde yüzmeye başlıyor, Hut ayının 15'inden itibaren "kış tedbirleri" bitiyor ve "bahar" başlıyor, bahar tedbir alma zamanıdır (doksan günler); bundan sonra 8 gün "dermansız ihtiyarlar" var ve 8 gün de bereket yağmurları veya karları ve işte hut ayının sonu, yâni 30. günü.

Bundan sonra "nevrûz"⁵ geliyor, yani Mart ayının ilk günü; bu ayın ortalarından itibaren yeni yıl başlar, bugün müslüman ve Kırgızlar tarafından bayrama dönüştürülüyor ve kutlanıyor.

Kendimizden de şunu ekleyelim ki, tüm ayların adları arapça kökenli kelimelerden gelmektedir. Meselâ : "hamal" - "koç", "saur" "boğa", "cauza" - "ikizler", "saratan" - "yengeç", "asad" - "arслан", "sunbule" - "başak" (deva), "mizan" - "terazi" (ölçü), "akrab" "akrep", "kabsı" - "yay", "cedde" - "oğlak" (oğlak boynuzu), "delvu" "kova", "hut" - "balık" (balıklar).

4) "HUT" yani Şubat ayının başlamasıyla Avrupa Rusya'sında bulunan Tatarlar soğuktan ellerini ovuşturuyorlarmış ve "Şubat doğdu - ateş doğdu" fısıldıyorlarmış.

5) Kırgızlar arasında 3 Nevruz kutlanmaktadır :

- a) 1 Mart - en eski bayram, tüm Kırgızlar tarafından kutlanmıştır.
- b) İran Nevruz - 9 Mart'ta, onların dilinde "kok-taş" (mavi taş); bu bayram hakkında batıl bir inanç vardır : Buhara'da öyle bir taş varmış ki o günde anında yumuşarmış. O kadar yumuşak olurmuş ki içine bıçak sokulabilirmiş. Eğer taştan hemen bıçağı çıkarmazsan taş sertleşir, bıçak da içinde kalırmış. Bu inanç büyük bir ihtimalle Buhara'lılardan Kırgız'lara geçmiştir ve "kok-saray"nin binasında büyük bir güç olduğuna inanırlarmış.
- c) Kazıbek Nevruz - Suıks Sultanlığında yaşayan Kırgız astronoma göre: Bayanisk soyuna göre (Kırgız ve Türkmenler'de görülen bir soy) yeni zaman hesaplaması, eski nevrûza göre 12-13 gün fark veriyor. Tüm Kırgızlar bu sayım stiline göre kutluyorlarmış. Suıks Sultanlığı diye bilinen aşiret ise eski tarihlerle göre kutlanırmış. Bakınız Lazera Budagova, Bölüm 2, Sayfa 294.

A.A. DİVAEV

Siriderya Bölgesindeki Kırgızlar'ın Düğün
Törenleri Hakkında Birkaç Söz

Herhangi bir Kırgız'ın (Kazak'ın) oğlu var ise, o zaman saygın ve namuslu ailenin kızına dünür olur. İlk önce haber vermek için karşı tarafa kendi saygı duyduğu kişi veya yakınlarını dünür olmak istediğini bildirmek için gönderir (ca-uşı)¹:

Eğer o (kızın babası) "Evet" derse - o zaman büyükbaş hayvan sayısı konuşulmaya başlanır (yani başlık parası²

(*) Çeviri A.A. Divaev'den yapılmıştır. Dipnotların tercümesi ve sınıflandırılması da A.A. Divaev'e aittir. Bir kısmını da N.F. Katanov yapmıştır.

1) Kız isteme haberini vermeye gittiklerinde causiler şöyle derlermiş : "size şahin, bi-se kanarya". Daha sonra başlık parası pazarlığı yapılmış. Causiler hediye verir (Kargibay), karşılığında da hediye alırlarmış (at veya bornoz). Hediyeye sega çapan (çivi) bornoz denir, yani dünürlüğü sağlamlaştıran hediye. Causilerin aracılığıyla kız babası erkek tarafına resmi isteme tarihini bildirir, bu tarihte yemek yenir ve hediyeler verilir. Bakınız "Kırgız ve Karakırgızlar" N.İ. Gordekova, H. Kustanaev "Petrov ve Kazalin bölgesindeki Kırgızlar'ın etnografik özellikleri" kitabında dünürlerin (causilerinin) sayısı 3 ile 9 arasında değiştiği yazıyor.

2) H. Kustanaev'e göre başlık parasının miktarı akrabalık girişiminde bulunan ailelerin durumuna göre değişir. Bu paranın (hediyelerin) miktarını belirleme konusunun anlaşılmasında kolaylık sağlamak için yazar Kırgız ailelerini maddi durumlarına göre 3 kategoriye ayırır. En zengin Kırgızlar gelinleri için 47 parçadan oluşan kalım (başlık hediyesi) verirler. Bu 47 parçalık kalım şöyle bölünmüştür : 1) Baş jaksi - iyi başlangıç (9 deve), 2) Kulindi Bie (dişi at tayı ile birlikte, 8 adet), 3) Kunan kunajin (3 yaşında at ve tayları, 8 adet), 4) Tay (2 yaşından küçük, 7 adet), 5) Jeketu Bie (1 veya 1 kaç tane doğum yapmamış dişi at), 6) Canımı jaksi - Ruhuna uygun (at veya deve, isteğe göre adet ve 1 tane Tus-at), 7) Ayak jaksi (1 deve, 1 at, 1 inek ve de silah) maddi durumu ortalarında olan bir ailenin kalım hediyesi 27 ile 37 büyükbaş hayvan arasında olur. Sonuçta fakir sınıf insanlar arasında dangalak kalan (tam sıfır) diye bilinen sınıfta 7 ile 9 arasında büyükbaş hayvan. Daha ayrıntılı bilgi için N.İ. Grodekov'un "Kalımanın büyüklüğü" yazısına bakınız.

Kırgızcada kalım) ve konuşma baba hakkı (bata) anlaşmasının yapılması ve kız babasının rızasının vermesiyle biter.

Kırgızlar'da "**Bata**" farklı olur ve onların maddi durumuna göre değişir. En yüksek batada kalım ödemesi 8 at (tayları ile birlikte), 13 tayı olmayan at ve 9 deve, yani başjaksi (iyi başlangıç). Kızın babası ise hediye olarak 100 koyun verir. Daha sonra damadın babası bata-ayak (iyi sonuç) için 1 deve ve 1 at gönderir, bata-ayak hediyelerini getiren kişiler ise kız babasından at veya bornoz hediye alır. Daha sonra damadın ailesi dünür ailesini kabul eder ve onlara **kalımın** 2/3 öder, bundan sonra gelenler verilen develeri, atları veya bornozları alırlar (miktarları maddi duruma göre değişiyor). Ev sahipleri yemek verirler.

Bu arada kız tarafı misafirleri ile birlikte erkek auluna (çadırlarına) gider, davet eden aracı kişiye de, hediyeler verilir (örneğin bornoz). Erkeğin evine gelecek misafirler önceden titizlikle seçilirler. Dünürler çadırların kurulduğu yere girerken tören düzenlenir.

Eşiğin yanına, çadırın iç tarafına döğüş horozları bağlanır. Dünürlerden birisi girdiği zaman horoz saldırır ve ayağını gagalar, eşiğin arkasına kazılan ve üzeri kapatılan çukura gelen misafir düşer. Bu arada kadınlar diğer dünürlerin yüzlerini unla beyazlatıp, bayan elbiseleri giydirip, obaların³ içinde ellerinden tutup gülerek onları gezdirirler. Daha son-

3) Tüm bu eğlencede en hüzünlü rol dünürlere verilmiştir. Genç bayanlar ve kızların görevi ise elinden geldiği kadar onları eğlendirmek. Kızlar misafirlerin ayak-kabılarından boyunlarında bulunan atkılara kadar herşeyi alıp obaların içindeki insanlara dağıtıyorlar; misafirin üzerinde kalan elbiseleri ise yemek esnasında oturdukları yere (çadırın duvarlarına, kilimlere), dikerler, amaç onları iç çamaşırlarıyla bırakıp gülünç hale getirmek, ki bu yaptıklarını hiç unutmazlar. Çadırdan misafirler yalınayak çıkarlar. Dünürleri yorgunluktan bayılıncaya kadar kadınların oynattıkları zamanda oluyormuş. Bu durumda dünürleri, akrabaları onları korumak için kan parası öderlermiş. N.İ Gordekov'un kitabına bakınız. H. Kustanaev kitabında şunu vurguluyor. Çimkent Bölgesindeki Kırgızlar (Maylıkent bölge yazarı İlibaya göre) ve kadınları terbiyesizlik derecesine kadar işkence çektiyorlarmış ki, dünürler evden ayrılırken küfür ederek ayrılırlar ve evlerine giderlermiş.

ra onları oturtup kuyruk yağlı çörek yediriyorlarmış. Diğer taraftan başka kadınlar kesilen kuzunun gövdesini, kuyruğunu ve diğer yağlarını bir deri çantanın içine koyup çadır (sarırac) kapısının üstünden aşağı salarlar. İçindekileri dünürler alıp, içine herkes gönlünden koptuğu kadar para koyar. Paralar kadınların arasında paylaşılır.

Gelin ve damat aileleri çocuklarının reşit olana kadar birbirlerine hizmetler vererek anlaşma içinde yaşar. Çocuklar reşit olduklarında damat yanında iki ebeveyn ile kızın ziyaretine gider. Bu ziyarete "**yasırın baru**" yani gizli geliş derler. Bu gelişinde damat gizli ziyaretinin affedilmesi için yanında ayıbına⁴ olarak bir deve getirir. Obaya akşam veya gece gelir, fakat içeri girmeyerek obanın arka kısmında kalır. Onun gelişini öğrenen kız ve kadınlar ona doğru koşarak **entikpe** (yorulma parası) isterler. Uzun pazarlıklar sonucunda damat 20-30 metre minder veya basma verir, onlarda kendi aralarında paylaşırlar. Bundan sonra damadı alıp bir çadıra götürüp herkesin yatmasını beklerler. Herkes uyuduktan sonra kız ailesinin kaldığı çadıra gider, kızı kaçırıp damada götürürler. Buna karşılık damattan 10-20 ruble alırlar. Kadınlar gittikten sonra erkek ve kız mindere oturur, sohbet ederler. Şafak sökmeden önce birbirinden ayrılırlar. Bu şekilde belli bir süre devam eder.

Sonuçta **ecik aşu** (kapıları açma) zamanı gelir, yani damat bir kaç kişinin eşliğinde kaynatasını görmeye gider. Bu defada kendisi ile birlikte bir deve, ve üzerinde piring, kuru kaysı, kuru üzüm (kişmiş), kolaç v.s., ayrıca da kurban olarak bir kaç da hayvan götürür. Bundan sonra damat kaynatasının çadırına alınır ve gelin ile bir araya getirilir. Sabah olduğunda damadı alır başka bir çadıra veya bozkıra götürür, ertesi akşam tekrar kaynatasının çadırına geri getirilirler. Buna rağmen damat ve kızın anne ve babasından ne de

4) N.İ. Grodekov'a göre gençler kızın büyük abisin çadırında, yengesinin aracılığıyla buluşur. Buna karşılık damat kızın büyük abisine kurban olarak bir keçi verir.

obadaki diğer kadın ve erkeklerden görülür. Kendisi **kuyey uyre Kırgızer**, yani kaynatasının çadırına götürülme zamanı geldiğinde damat bir deve verir. Obaya geldiğinde kız tarafın kadınları yemek pişirip damada götürürler. Buna **tabak ap baru** derler. Damat kendi tarafından yemeği kabul eder, saygılarını sunar ve her kadının durumuna göre birer hediye verir : kimine gömlek, kimine baş örtüsü, kimine para v.s.

Yaklaşık bir sene sonra (her iki tarafın imkânlarına göre) *uzatar* diye adlandırılan büyük bir tören düzenlenir. Bu törene damat kızın babası tarafından istenilen mal ve eşyaları götürür. Bunlara toy-mal derler. Eğer her iki taraf zengin ise damat toy-mal olarak 100 tille, deve, beyaz kilim, 2 kab piring, kuru kaysı kolaç v.s. mal alış verişinden sonra ödenmeyen miktar kalmış ise onu da öder.

Toy yani tören için gereken bütün diğer masrafları kızın babası üstlenir. Bütün bu olaylar bittikten sonra kız babası iki hatta üç günlük mesafeye kadar bulunan bütün etraf-taki insanları davet ederek eğlence düzenler.

Geline ayrılan otağ (yeni çadır) 5-6 kanattan oluşur. İç kısmı halı, battaniye, tuğ yastık, tilki kabanları, kadife, kürk ve susamuru süsleri ile dekore edilmiştir. Bütün bu eşyaların her biri üç toguz (dokuz)'dan oluşur. Çadır şeritleri çok emek sarfedilerek kıvrılıp temiz ipek ile dikilmiştir. Böylece gelinin çadırının düzenlenmesi ve dekorasyonu için babası yaklaşık olarak 2-3 bin ruble harcar.

Gündüz bütün halkı öğlen yemeğine toplayarak kök-börü (*keçi çalma*) oyunları düzenlerler. Oyunlardan sonra genç kız ve erkekler hariç herkes dağılır. Kızlar geline hazırlanan çadıra toplanır, delikanlılar ise çadırın etrafında kalır. Sonra kızlar ve erkekler sıra ile birbirlerini överek şarkılar söylerler. Şarkı söyleyen erkeklere kızlar para, bilezik, yüzük veya elbise hediye eder.

Şafak sökmeye başladığında şarkı söylemeler biter ve **tatris** oyunu başlar. Bu oyun kız ve erkekler arasında yarış-

madan ibarettir. Gelini bir taraftan kızlar, diğer taraftan erkekler kendine doğru çeker⁵.

Sabah aydınlanmaya başladığında gelini damadın yanına götürürler. Gelinin babası kızına mal ve eşyaları temin ederek ona kocasına kadar eşlik eder. Bütün bu mal ve eşyalar yüklendiğinde 30-40 deveyi meşgul eder ve geline verilir. Bunun haricinde babası bir de at verir. Gelinin gerdanlığı, saykule* baş elbisesi⁶ ve diğer süsler yaklaşık olarak 100 tilla değerindedir.

Kızlarını uğurlarken annesi ve babası ilk önce damatları ile vedalaşır. Vedalaşırken ona seçtiği bir atı ve bir deveyi hediye ederek yola gönderirler. Kız anası onlarla beraber gelir, damadın evinde yarım - bir ay kadar kalarak tekrar geri evine döner. Bütün bu zaman süresinde damat kaynanasına mümkün olabildiğince en saygılı şekilde davranır.

Şimdi de tam olarak ne için kadınlar damattan hediye aldıklarını söyleyelim.

1) Kol-ustar-gizli ziyaret sırasında gelini damada getirdikleri için (yasırın-boru)

2) Kempir-oldi-gençlerin birleşmesini engelleyen yaşlı kadının kendini ölmüş gibi yaptığı için

3) Bakan-saldı-çadırın tepe kısmını açtıkları için

4) İt-ırıldar-damada saldıran köpeği kovdukları için (köpek, çadır eşliğinde oturan kadını temsil ettiğini söylerler)

5) N.İ. Grodekov'a göre tatris oyunu şu şekilde düzenlenir : Kadınlar eğlenmek için gelini şarkılar söylediği kız arkadaşlarının arasından almak isterler. Kızlar arkadaşını savunarak göndermek istemezler, kadınlar ise almakta ısrar eder. Bu olay tatris diye adlandırılır. Sonunda kadınlar gelini zorla bir haliya oturarak ağlayan arkadaşları eşliğinde yatağı hazırladıkları çadıra götürürler.

* Saykule'nin yüksek konik şeklinde, kilim deseninden, iç kısmı kırmızı ve siyah kumaş ile kaplı ve kürk, altın, inci ve değerli taşlar ile süslenmiş bir şapkası var.

6) Nazar değmesin diye tepesine birkaç kuş tüyü takarlar. Diğer taraftan alt kısmından dizlere kadar uzanan ve inci ve değerli taşlar ile dizilmiş birkaç ip sarkıtılır.

5) Artka-jatar-gelinin arkasında yatan kadının gitmesi için

6) Kız-kuşaktar-gelini kucaklamak için

7) Şanırak-koterer-çadırın düzenlenmesi için⁷

Gelin giderken kızların ve delikanlıların (arkadaşına)
"ay-car" söyledikleri türküler

1. Delikanlıların türküsü

*O akranımız, akranımız, car, car, ay!*⁸.

Siyah kadifelere kapatacak senin saçlarını, car, car, ay!

Diyorsun "Burada benim babam kaldı"

- acıyı tatmış car, car, ay!

İyi olursan senin kayınpederin onun (babanın)

yerini tutacak, car, car ay!

7) N.İ. Grodekov'a göre damadın verdiği hediyeler bunlarla bitmez. Bunlardan başka :

- 1) Süt akı - gelinin büyütüldüğü ve yetiştirildiği için (Normalde at veya deve dir, fakat 4 rublelik kaliteli bir bornozdan aşağı olamaz).
- 2) Baldız Korimdik - gelinin kızkardeşinin (baldız) yüzün göstermek için (bu hediye düğünden önce verilir, yoksa baldız küser).
- 3) Jengetay - gelinin yengesine veya amcasının karsına verilir.
- 4) Senkelenin baygazısı - gelinin baş elbisesini (gelinliği) herhangi bir kadın giydirir ve bunun için damattan hediye, bornoz veya gömlek alır.
- 5) Otal jabar - kaynata tarafından hediye edilen çadırın kaplanması için damat bir kilim ve bunu yapan kadınlara bir baş hayvan verir.
- 6) At baylar - 9 parça kumaştan oluşan hediye yi ata bağlamak için.
- 7) Tosek salar - gizli ziyaret esnasında yatak getirmek için.
- 8) Şımlıkdık baylar - perde takmak için.
- 9) Şaş sipatar - gelinin saçlarını okşamak için.
- 10) Korpe kımıldatar - battaniyeyi almak için.
- 11) Mooyın tastar - kadınların çadır içinde tütmesin diye çadırın üst tepesinden koyun boynu atmaları için
- 12) Kız koterer - gelini halı üstüne koymak için vs.

8. Car, car, ay! çevrildiği zaman şu demektir : "O arkadaş arkadaş". Bu sözler her satırın sonuna ekleniyor. Nakarat "Car, car, ay" söyleniyor, satırlarda ise "kara narsı" sözleri V.V. Radlov şöyle çevirmiş: kara nesci, A.A. Divaev ise -akran- N.F. Katanov.

2. Kızların Türküleri

*Kapılar açıldığı zaman, kırlar ve yurdum önüne serilir,
car, car, ay!*

*Benim yurdum bana olsun ve ondan benim beyaz
yüzüm görülsün, car, car, ay!*

*Cahil Kazaklar diyor ki "Onun artık kayınpederi var"
car, car, ay!*

*Senin etrafında döneyim baba!⁹, onun yerini aldığı zaman,
car, car, ay!*

3. Delikanlıların Türküsü

Beyaz tavşan düz bozkırda zıplıyor, car, car, ay!

Beyaz taylak¹⁰ büyüyor, develer doğuruyor, car, car, ay!

Neden böyle çok ağlıyorsun, car car ay!

*Seni uğurlayan kardeşin "kızkardeşin, kızkardeşin" diyor,
car, car, ay!*

4. Kızların Türküsü

Salkım gibi bizim duğamız¹¹, çukurlar var, car, car, ay!

Senin için Tu bie¹² (keseceğiz), car, car, ay!

Bıraksın beni evde gelecek yıla kadar, car, car, ay!

9. "Senin etrafında döneyim" bu kelimeleri daha çok yerliler kullanıyor ve bunlarla kendi sevgisini ve hürmetlerini gösteriyorlar. Bazen kısaltılmışı da kullanılıyor "aynalayım" (birinin veya bir şeyin etrafında dönmek; bu yazıda senin için hayatımı bile veririm anlamında). Deyim eski geleneklerden kalmıştır, bu kelimeler söylendikten sonra kurban kesiliyor. Örneğin: hastalıktan kurtulmak için, hastanın etrafında kurban dolandırılıyormuş, daha sonra kesilip eti fakirlere dağıtılıyormuş.

10. Taylak - deve hörgüç

11. Opteke (duak) - Gelinin yüzüne ata bindiği zaman örtülen şey. El işlemesi ve güzel motifli. Kenarlarına kaldırılmasını kolaylaştıracak dikişler vardır.

12. Tu bie - Doğum yapmamış at.

5. Delikanlıların Şarkısı

O sen, güzel kurcun¹³ car, car, ay!

Güzel kurcundan ileride kopçiki¹⁴ olacak, car, car, ay!

Diyorlar abisi varmış, onu kendine destek görme, car, car, ay!

*Şu emelden vazgeçme: başlık parasını ödeyen seni geçecek,
car, car, ay!*

6. Kızların Türküsü

Benim "tündük" ten¹⁵ sana 4 şerit, car, car, ay!

Peliklerim için altı para istiyorlar, car, car, ay!

Altı parayı verene, al senin olsun diyorlar, car, car, ay!

*Abim onun etrafında dönüyor, benden artık ayrılıyorlar,
car, car, ay!*

7. Delikanlıların Türküsü

Sen iyi beslenmiş atın üzerinde oturuyorsun, car, car, ay!

Yele ve kuyruk taranmış, car, car, ay!

Hıçkırarak ağlama böyle, car, car, ay!

İşte, seni yolcu edecek annen geliyor, car, car, ay!

13. Kurcun (Korcın) - Attan inmek için gelinin istediği hediye. Genelde bu hediye küçük bir halı (seccade) çok desenli kırmızı renkler çoğunlukta. Bazen halı yerine renkli kağıtta verilirmiş. Burada erkekler gelini güzel bir kurcin ile kıyaslar-mış.

14. Kopçiki kelimesinden ileride gelinden doğacak çocukları kastediyor. Kızgırlar Kopçiki-bıldırcın-kelimesini sevgilisinin önünde cesaret, atiklik ve güzellik tasarlacağı zaman kullanırlarmış.

15. Tündük - Çadırların üst kısmında bulunan yuvarlak tahta parçası. Ona belirli aralıklar ile dört şerit bağlanıyormuş. Çadırı yaparken önce yan kanatları takılıyor daha sonra üst kısımdaki yuvarlak halkaya altı adet çift ipler bağlanıyormuş (sağlam olması için), kanatların alt kısmı ise yürüyen at arabasına bağlanıyormuş, obaya yerleştikleri zaman çadırlar böylelikle yere kolaylıkla indirilebiliyormuş. Divaev bunun açıklamasını daha iyi yapmıştır.

8. Kızların Türküsü

*Tündüğümün dört şeridi yünden dokunmuştur, car, car, ay!
İşte senin kızın gidiyor, acele et anne, car, car, ay!
Oniki ay sonra ben tekrar geleceğim, car, car, ay!
Küçük deveyi sarı develerden koru anneciğim, car, car, ay!*

9. Delikanlıların Türküsü

*Kırmızı at üstünde oturuyorsun bayan, car, car, ay!
Genç deve, bayan, seni uğurluyor, car, car, ay!
Hiçkıra, hiçkıra ağlama güzel bayan, car, car, ay!
Şimdiden sonra büyüteceğin çocuklarını okşayacaksın,
car, car, ay!*

10. Kızların Türküsü

*Çamur mu? Su serp bana, car, car, ay!
Öz annem beni sütle emzirmiş, car, car, ay!
Beni sütüyle büyüten anneme, ne verdin, car, car, ay!
Kendine eş olarak, kenara çekilen adamın oğlunu seçtin,
car, car, ay!*

11. Delikanlıların Türküsü

*Kapıların önünde yamaç, car, car, ay!
Yamacın üstünde ot var, car, car, ay!
Abinin verdiği en iyi kadifeden kabanın içinde, car, car, ay!
Nasıl görünüyor senin omuzların,¹⁶ car, car, ay!*

16. Kızgızlar genelde tombul kızları tercih ederlermiş. Omuz derken onun şişmanlığını övüyorlarmış.

12. Kızların Türküsü

Tokmak gibi, uzun yelesi olan atın, daha tayı yok mu abi?
car, car, ay!

Ben ayrılıyorum abi, kendi evimden, car, car, ay!

Bende kızım ama, isterim ki sana oğlanlar vereyim,¹⁷
car, car, ay!

Ne yaptım ben abi, kendi başıma bir yer bulamadım,
car, car, ay!

13. Delikanlıların Türküsü

Kapıların önü kumlu, car, car, ay!

Kumun üzerine tavşanın ayak izleri var, car, car, ay!

Kendi babası olan, sana düşman gelinin var, car, car, ay!

Seni köşeye oturtturup, sana hizmet edecek, car, car, ay!

Kırgız Kızının yüzün açarken güldürmek için herhangi bir delikanlı şarkıcı tarafından eline paçavra (bez) alarak söylediği türküler:

*Söyle gelin! söyle gelin,
 Kendi atının bayını tut, gelin,
 Saksağın gibi ince gelin, ~
 Yumurta gibi beyaz, gelin,*

*Öndeki deve sehi itiyor,
 Diyorlar, itiyor gelini,
 Sen onun başına vurma gelin,
 Arkadaki deve itiyor,
 Diyorlar, itiyor gelini,
 Arkana dönüp vurma ona gelin,
 Ayran¹⁸ gibi beyaz gelin,*

17. Kırgızlar özellikle erkek çocuğunu tercih ederlermiş, kız çocuğunu değil. Her baba sabırsızlıkla bir oğlunun olmasını beklermiş. Sevdikleri ise ona şunu dilerlermiş. "Kuday ul bersin" (Allah sana oğlan versin). Çok sık rastladığımız bir şey ise: "Çocuğun var mı?" diye sordüğümüzda, aldığımız cevap "Balak jok, taksir, bı-rak eki kızım var." (Çocuklarım yak ama iki kızım var) bunu söyledikten sonra da hüzenleniyorlardı.

18. Ayran - yoğurt

Sen herkesden sonra geldin (buraya) gelin.

Tembel olma gelin.

Bazı gelinler pek akıllı olmaz,

Sen onlar gibi olma gelin,

Diyorlar : "Yıpranıyor Yeşil Çimenler",

Ayaklarını çok yüksek kaldırarak basma, gelin,

Diyorlar : "Yıpranıyor cicili çizmeler"

Ayaklarını sürterek yürüme, gelin,

Diyorlar : " Çuvar bağlı değil",

Kurt¹⁹ pişirme, gelin,

Yatakta kocan yatıyor,

"Kalk, kalk" O diye bağırma gelin,

Dudaklarını şişirme,

Kötüleme kimseyi, gelin,

Dağınık olma,

Döşekte yuvarlanma, gelin,

Ben senin yüzünü açtım,

Kaşın pederinin önünde eğil,

(Gelin eğiliyor)

Deve vereceksen beyazından ver,

Hastalanırsa, bakımsızlıktan demektir,

At vereceksen, hızlı olanından ver,

Eğer ölürse, şansızlığından,

Koyun vereceksen, beslenmiş olsun,

Domuz kadar ağır olsun,

İnek vereceksen, siyah olsun,

Şara²⁰ da katık²¹ var,

Bakın gelin geldi,

Bakmak için ödeyeceksiniz,

Demeyin "O şöyledir - böyledir",

Paranızı ödeyin onu ismiyle çağırın

Öle bir bay,²² bir reverans,

19. Kurt - Kurutulmuş peynir, inek ve koyun sütünden hazırlanıyor. Tüm Tatar ve Moğol göçebelerde eski zamanlardan beri biliniyor. Daha 13. Asırda D. Reysbruk ve Marco Polo bunu yazıyorlar.

20. Çara veya şara - bükü ağaç bardak, kupa gibi.

21. Katık - Yoğurt

22. Bay - zengin adam, ev sahibi

*Sularda yüksek kamışlar büyüyor,
Bak kamışa onun gibi ol.
Onunla konuş, aklını iç,
Ver ona iğne, işini anlaması için,
Bak inciye, onun dişleri gibi
Bak kavuna, ver onu ev sahibine*

*İse bak, onun saçları gibi
Tüye bak, onun kaşları gibi
Kara bak, onun vücudu gibi, Eğer kara kan damladıysa.
O zaman kana bak, yüzü gibi,²³
Biraz sonra gelin gelecek.
O cemaat, toplanın,
Ben onun yüzünü açacağım!²⁴*

Düğün âdetleri ve düğün türküleri A.A. Diaev'in "Kazak Üniversitesinin bilimsel notları" yazısında yayınlanmıştır (1990, kitap 4, sayfa 1-27). Ayrıca başka bir yazısı daha vardır. "Siriderya Bölgesindeki Kazaklar'ın Düğün Törenleri" kazan, 1990.

Nogaykorin bölgesinden olan İrkembek Akembekov'un Çimkent bölgesinde yaptığı gezide asrın sonlarında yazılan belgeler vardır.

Bundan ziyade, düğün türküleri örnekleri jar - jar, 'ay-jar, betaşar, A.A. Divaev tarafından baskıya verilmiş olduğu

23. "Kor" (bak) kelimesi şu deyimle eşit anlamdadır: ("Bunu şununla kıyasla", ne çıkıyor sonuçta), vücudun kamış gibi dik, dişlerin inci gibi beyaz, saçların is gibi kara. kaşların tam bir tüy gibi, tenin ise kar gibi beyaz.

24. Düğün türkülerinin varyansları V.V. Radlov'un "Türkmen Aşiretlerinin ulusal literatüründen örnekler" kitabının 3. cildinden bulabilirsiniz, SPB 1870. Eğer sadece Kırgız düğünlerinden bahsedecek olursak onların örnekleri çok : Riçkov (SPb 1772), Georgi (SPb 1799). Levşin (SPb, 1832), İbrahim (M 1872), Zagrajki (Taşkent 1876) ve diğerleri. Fakat Kırgız düğünlerinde söylenen türküler şimdiye kadar en iyi V.V. Radlov tarafından bilimsel olarak araştırılmıştır. "Doğa ve insanlar" dergisinin 4. sayısında (1879, sayfa 1-58) "Kırgızlar" yazısı ile yayınlanmaya başlamıştır. Bu yazıda düğünler çok ayrıntılı açıklanmıştır. Damat gelin ve müzisyenlerin resimlerinde yayınlanmıştır. N.F. Katanov.

N.İ. Grodekov'un kitabı vardır: "Siriderya bölgesinin Kırgızları ve Karakırgızları" (Cilt 1, Taşkent, 1989, sayfa 9-15). AN Kazakistan Milli Kütüphanesinin mevcut kitap fonunda da buna ilişkin yazılar vardır (Bakınız dosya 1082-1083).

H. Kustanaev'in kitabı "Perov ve Kazalin bölgesindeki Kırgızlar'ın etnoğrafik özellikleri" Taşkent, 1894.

Kap-Şüt

Uş kuşılık-jer-üç günlük yol. Kazaklar'ın eski uzaklık ölçü birimlerinden biridir. Mesafeleri binicinin kaç günde geçeceğine bağlıdır.

Saukele - genel serpuş, Divaev iki şekilde kullanmıştır : saukala veya saukele

M. Mudagov'un sözlüğü - M. Budagov. Türkmençe Tatarca kıyaslamalı el sözlüğü, cilt 1, SPb, 1859.

Aşağıdaki çalışmalar göz önünde bulundurulmuştur : N.P. Riçkov. Kaptan Riçkov'un Rusya İmparatorluğunun çeşitli bölgelerindeki gezileri esnasında tuttuğu güncel notlar veya dergiler. SPb, 1870-1872;

İ.G. Georgi Rusya imparatorluğunda yaşayan milletlerin her yönlü açıklaması SPb, 1774, Baskı 2, SPb 1179.

A. Levşin, "Kırgız-Kazak ve Kırgız-Kaysatsky bozkırlarının ve ormanlarının tarifi" cilt I-III, SPb, 1832;

İ.İ. İbrahimov Kazan milletlerinin etnografik açıklaması. "Rusya Türkistanı", M. 1872;

G. Zagrajskiy Türkistan bölgesindeki Kırgız ve göçebe milletlerin hukuksal ve geleneksel adetleri, SPb, 1876.

Kullanılan literatürün anında ve baskı tarihinde hataların olması mümkündür, çünkü N.F. Katanov bu çalışmanın değerlendirmesini hafızasında kalanlara dayanarak yaptı.

C.H. KARMIYŞEVA

KAZAKLAR'IN TARIMSAL ÂDETLERİ¹

Eğer Ulusal günde² kazanlar dolu olursa
Bu yılda süt bol olacak.
Eğer (Ulusal günde) ihtiyarın (kidira?)
Merhametine sığınırsak³
Yıl çok verimli olacak⁴
Ulusal günde, gençler ve yaşlılar
Birbirini selamlar, güler yüzlü olur
Serbest bırakılan kuzular
Çayırılarda koşturuyorlar⁵
Ağacın yanında bizim deremiz
Ben her gün içine giriyorum
Doyamadım şu fani dünyada eğlenmeye
Ben gömüldüğümde bile, benim hafızamda
Ulusal günde sevgilimle eğlendiğim olacak⁶
Damla, damla
Senden kan damlıyor
Çam ağacının tepesi küstü
Gölgede yatan at kaçtı
Beyaz kavak yeşil kavak

-
1. C.H. Karmıyşeva'nın yazısı "Orta Asya Milletlerinin Eski Mitolojik İnançları ve Kültürü. Etnografik Belgeler" kitabında basılmıştır. M-1886, sayfa 47-70. Nevruz Araştırmacıları tarafından bu çalışma çok dikkat çekici bulunmuştur. Biz ise sadece Nevruz'la ilgili şiirleri seçtik. Çünkü bu bibliografik çalışmalar çok az sayıda basılmış ve onlara ulaşmak çok zordur.
 2. Eski zamanlar Kırgızlar Nevruz'a Ulusal Gün veya Ulusun Büyük Günü derlermiş. Bakınız C.H. Karmıyşeva yardımcı çalışmaları, Sayfa 51.
 3. Yazarın "Kazak Edebiyatının Tarihi" kitabında ayrıntılı açıklamalar vardır. "Tan" 1925, No:4, Mayıs, Sayfa 120, Alma Ata, 1948-41b.
 4. Bu ve devamındaki şiirlerin çevirisini C.H. Karmıyşeva yapmıştır.
 5. Ayrıntı: "Tan", 1925, No:4, Sayfa 121.
 6. Tan Yardımcı Çalışmalar, sayfa 122.

Bize, tam karşıdan duran seygerek⁷

Bismillahirrahmanirrahim

O "Dikan-baba"! ne kalırsa kurt ve solucanlardan

Ve de diğer canlılardan toprakta bizimdir.

O Tanrım! Gökten yağdır toprak alsın

Bizim yiyeceğimizin olmasını sağla⁸

Bismillahi

Ver bize (yiyeceklerden çok

Sevindir Dikan-Baba⁹

-
7. Karmıyşeva'nın Z.T. Tursunova'ya bildirisi. Bu türküyü Kazak erkekleri oyun esnasında söylerlermiş. Oyunun mahiyeti ise şudur: Erkekler iki gruba ayrılıyorlar ve 10-15 m. mesafede bu gruplar bir sıraya diziliyorlar, Bu türküyü oyun başlıyor. Türküyle belirlenen kişi karşı tarafın oluşturduğu duvarı aralayıp geçmeye çalışıyor. Uygun fırsat olursa yanına gruptan birisini de alabilir. Olmazsa almıyor. Bu oyunun Nevruz bayramı esnasında mutlaka oynandığı Karmıyşeva tarafından iddia ediliyor. (C.H. Karmıyşeva, yardımcı çalışmalar, Sayfa 51-52).
8. Bu sözler ekim esnasında söylenirmiş. Karmıyşeva bu sözleri Çarbulak köyü, Leningrad ili Çimkent Bölgesinde yaşayan Astanbeg Akimbekov'dan 1975 yılında almıştır.
9. Tanrı Dikan-Baba'yı hitap etmek için kısaltılmış kelimelerdir. Sözler R.D. Hocaev tarafından 1722 yılında Temir vilayeti, Aktübün bölgesinde kaydedilmiştir.

Tavsiye Edilen Literatürün Listesi

1. **Akataev S.N.** "Zoroastrizm ve Geçmişte Kazaklar'ın Atalarına Tapması"//haberler A.N. Kazakistan, Sosyal Bilimler Dizisi-1973, No. 2, Sayfa 43-49.
2. **Alektorov A.E.** "Kırgızlar'ın Bayram Eğlenceleri ve Oyunları"//Orenburg Listesi - 1888, No 42.
3. **Arginbaev H.** "Kırgızlar'ın Hayvancılıkla İlgili Ulusal Gelenekleri ve Batıl inançları"//Orta Asya ve Kazakistan Milletlerinin İktisadi-Kültürel Adetleri-Moskova, 1975, Sayfa 194-203.
4. **Bahdi.** "Kırgızlar'ın Yeni Yıl Kutlamaları"//Orenburg Listesi-1892, No 9.
5. **Bertagaev T.A.** "Moğol Aşiretlerinde Tanrıça-Anne'ye ve Ateşe Tapmak"//Sovyet Etnografisi 1973, No 6, Sayfa 120-125.
6. **Bornevskiy S.B.** "Orta Ormanlarda Bulunan Kazak-Kaysatslar Hakkında Notlar"//Anayurt Notları-1830, Parça 43.
7. **Valihanov C.** "Seçilmiş Çalışmalar" -Moskova, 1987.
8. **Vastrov V.V.** "Eski Barbar Kazaklar'ın Güncel Hayatıyla İlgili Sorular"//Haberler A.N.Kazakistan, Tarihi, arkeoloji ve etnoğrafi serisi-1959, Sayfa 51-60.
9. **Gordlevskiy V.A.** "Osmanlılar'ın Ulusal Takvimi Hakkında Malzemeler" SPb 1911.
10. Orta Asya Milletlerinin Eski Gelenekleri, İnançları ve Kültürleri. Tarihi - etnografik Belgeler - Moskova 1986.
11. Zeleski B. "Kazak Bozkırlarında Hayat" Alma Ata 1991.
12. **İbrahimov S.İ.** "Kırgız Milletlerinin Etnoğrafik Belgeleri"//Rusya Türkistanı-Moskova- 1872/11.
13. **İvanov A.A.** "Ulusal Astronomik Dünya Bakışının Tarihi Gelişmesi - Birinci Asırdan Bugüne Kadar" Petersburg 1918.
14. **İskakov M.** "Halk Takvimi" Alma Ata, 1980.
15. **Kazbekov Ü.** "Kırgızlar'da Yıl Değişimi"//Türkistan Listesi, 1875, No. 6.

16. Ülke Sınırlarındaki Avrupa Topraklarından Takvimsel Gelenekler ve Törenler. Tarihi Kökenleri ve Adetlerin Gelişmesi- Moskova 1983.
17. Doğu Asya Milletlerinin Takvimsel Adetleri ve Gelenekleri. Yeni Yol-Moskova 1985.
18. Doğu Asya Milletlerinin Takvimsel Âdetleri ve Gelenekleri. Yıl Değişimi Moskova 1989.
19. Katanov N.F. "Doğu Kronolojisi" - Kazan 1920.
20. Klimşin İ.A. "Takvim ve Kronoloji" - Moskova 1990.
21. Kuftin B.A. "Kırgız-Kaysats Milletlerinin Takvimleri ve İlkel Astronomi" //Etnografik Bakış - Moskova 1916, No 3-4.
22. Lvov E.L., Oktabarskaya İ.V., Sagalaev A.M., Osmanova M.S. "Güney Sibirya'daki Türkler'in Törenleri ve Dünyaya Bakış Açısı" İnsan ve Toplum - Novosibirs 1989.
23. Margulan A.H. "Kazaklar'ın Ulusal Silah Sanatı" - Alma Ata, 1989.
24. Nevruz Bayramı, Ulusal İlkbahar ve Çalışma Bayramı - Alma Ata, 1989.
25. Nevruz - Alma Ata "Kazakistan", 1991.
26. Omarov A. Nevruz - Alma Ata, 1990.
27. Simvakov G.N. "XIX. Asırın Sonunda ve XX. Asırın Başında Kırgız Milletlerinin Eğlencesi ve Sosyal Fonksiyonları", Leningrad 1984.
28. Spasskiy G. "Büyük Orta ve Küçük Ormanlardaki Kırgız ve Kaysatslar" //Sibirya Gazetesi 1920, Bölüm 9 ve 10.
29. Toy Kitabı - Alma Ata, 1990.
30. Tokarev S.A. "Dinin Eski Şekilleri" - Moskova 1990.
31. Ustaev Ş.U. "Tacik ve Özbekler'in Mitolojik Bakış Açısına Göre Yeni Yıl (Nevruz)" 1985, No 6, Sayfa 97-104.

A.A. Divaev
Kırgız Çocuk Oyunları*¹

Kırgız folkloru ve daha ayrıntılı olarak çocuk oyun ve oyuncakları ile ilgilenenler için peşinen söylemek istiyorum ki, Kırgızlar'da oyuncak nerdeyse hiç bulunmamakta, tabii kızların yaptığı kuklalar ve oğlanların sarı çamurdan yapıştırdıkları at ve develer hariç. Bütün bu oyuncaklar dış görünüş veya sanat açısından fazla değerli olmamalarına rağmen, antropolojik açıdan hepsi kusursuz ve değerlidir.

Avrupalıların oyuncak koleksiyonlarına baktığınızda aklınızda onların değeri hakkındaki sorulardan başka sorular oluşmaz - mesela bu oyuncak altıyüz ruble maaş alan birisinin cüzdanını nasıl etkileyecektir veya öbür oyuncak bin ruble maaşı olan birisinin cüzdanını nasıl etkileyecektir. Bu oyuncaklar yaratıldıkları amaç hakkında size hiçbir bilgi vermeyecek, çocuk düşünceleri ve istekleri dünyasına sizi götürmeyecektir ve bunun nedeni açıktır.

Bu oyuncaklar fabrikalarda üretilir ve çocuğun dünyasına dışardan girerler, bu yüzden de çocukların zevklerinden ziyade üreticilerin zevklerini temsil etmekte.

Bozkırların oyuncakları bambaşkadır. Burada Kırgız çocuğu kendi kendine sarı çamurdan bir oyuncak yaratıyor (at veya deve şeklinde) ve bu oyuncak onun yaratıcılığının bir meyvesidir.

Kırgız çocuklarının oyuncaklar ile aldanmadıklarına dair bir kanıt bir Kırgız annenin çocuğuna söylediği şu şarkıda bulabiliriz :

(*) Bu oyunlar Siriderya Bölgesi, Auliatin-Çungir kısmında kaydedilmiştir.

1) Yazı 1905 yılında "Türkistan Bordrosu" Gazetesinin 152. sayısında basılmıştır. İlk defa kopya edilmektedir.

*"Ninni, ninni çocuğum
Beyaz beşikte uyu çocuğum!
Sen ağlama, çocuğum, ağlama
Parça kemik veririm beyin sana ben
Baykutanın kuyruğunu bir ipliğe
Bağlayarak veririm sana ben!"*

Baykutan büyük ve uzun kuyruklu iri bir Kırgız köpek türüdür. Büyük bir ihtimalle kuyruğu çocukların dikkatlerini çekmiş olmalı.

Oyunların açıklamalarına başlamadan önce çocukları yaş gruplarına ayıralım.

Kırgız düzenlerine göre 1-7 yaş arası çocuklar küçük çocuk grubuna, 7-15 yaş arası çocuklar gençler grubuna ve 15-30 yaş grubu olanlar da genç insanlar grubuna girerler. Ve tabii ki çocukların oyunları ve gençlerin eğlenceleri arasında çok büyük farklar mevcuttur. Biz burada küçük çocukların oyunlarını inceleyeceğiz. Bu oyunlar aşağıdaki adları taşıyorlar : **sokur-teke, tivya-tivya, koksir, uçuk-uçuk, bu-ruk-casurmak** v.s.

SOKUR-TEKE

"**Sokur teke**" kör keçi anlamına gelir. "**Sokur teke**" oyunu şöyle oynanır : bütün çocuklar bir araya toplanır, yanyana yere bacaklarını uzatarak otururlar. Oturduktan sonra her çocuk diz kapağını ovmaya başlar ve hep birlikte bir sesle "**ov, ov**" diye tekrarlarlar. Birden hepsi ayağa sıçrarlar ve sıçrarken hangi çocuğun diz kapağı tutmazsa gözleri bağlanır. Diğer çocuklar etrafa dağılırlar. Gözleri bağlı çocuk diğerlerini kovalar ve tutmaya çalışır. Birisini tuttuğu zaman onu tanımak ve ismini söylemek zorundadır. Bildiği takdirde yakalanan çocuk kör keçi olur, yani gözleri bağlanır ve diğerlerini kovalamaya başlar.

TİVYA-TİVYA

"**Tivya-tivya**" bir deve oyunudur. Çocuklar iki gruba ayrılırlar. Aynı zamanda yan tarafta başka bir grup çocuk vardır. Bu grup develeri temsil eder. Belirli bir anda ilk iki gruptan çocuklar birdenbire koşmaya başlarlar ve develeri temsil eden grubu dağıtarak bu gruptan bir çocuğu yakalarlar. Çocuğu yakaladıktan sonra "**deveciği yakaladık**" diye tekrarlarlar. Bu kovalamaca ve yakalamaca deve grubunda sadece bir devecik kalana kadar tekrarlanır. Bundan sonra yalnız başına çocuksuz kalan deve ana üzüntü içinde ağlayarak Allah'a dua etmeye başlar. Bundan yararlanarak diğer çocuklar deve ana'dan son deveciği çalarlar. Dua ettikten sonra son çocuğunu da göremeyince anne ağlamaya ve koşmaya başlar. Sonunda onu da yakalarlar ve yakalayan gruba dahil olur.

Bundan sonra bütün çocuklar bir yığın oluştururlar. Bu durumdayken onlara bir çocuk yaklaşır ve herkese teker teker neye ihtiyacı olduğunu sorar. Her çocuk kendi ihtiyaçlarını söyler - kimisi silah ister, kimisi çizme, bornoz, değnek v.s. ve bunları soran çocuk herkesin ihtiyaçlarını karşılar - "**al sana silah, al sana çizme, al sana bornoz, al sana değnek**"

Böylece oyun sona erer.

KOK - SİİR

"**kok-siir**" gri inek anlamına gelir ve oyun şu şekilde oynanır : Bütün çocuklar bir araya gelir ve bir sıra şeklinde otururlar. Bu arada gri inek olan çocuk onlara yaklaşır ve:

- "Ben buzağımı kaybettim", der

Çocuklar şu şekilde cevap verirler:

"Onu köpekler yedi, git buradan!"

"Peki arkadaşlar bana şu dereyi nasıl geçebileceğimi söyleyermisiniz"" - sorar inek

"Zıplayarak" - cevap verir çocuklar.

Hayali dereyi zıplayarak geçen inek olan çocuk, diğer çocuklara tekrar yaklaşır :

"Benim bana ne dikiş yapacak bir kızım var ne de deri torba dikebileceğim bir iğnem var. Bana bunları borç verirmisiniz" - der.

Çocuklar buzağının nerede olduğunu bildikleri halde ineğe söylemezler.

Böylece inek buzağını bulamadan gider.

Onun arkasından çocuklar buzağa şapkalarını ve elbiselerini vererek ve "**al sana yemek**" diyerek gönderirler.

Buzağı eve döndükten sonra inek onu "Ben seni ararken neredeydin diyerek" kovar. Buzağı diğer çocukların yanına döner. Onun peşinden inek gelir ve hepsini kovalamaya ve başlarına vurmaya başlar.

Böylece oyun sona erer.

UYÇUR - UYÇUR

Bu oyuna sadece kızlar katılır. "**Uyçur-uyçur**" bir evcilik oyunudur. Kızlar birkaç küp alarak yer üstüne dizerler ve üzerine örtü örterler. Böylece küçük bir ev oluşur ve çocuklar bunun gerçek bir Kırgız çadırı olduğunu hayal ederler. Bundan sonra gereken malzemeyi temin edip kukla yapmaya başlarlar. Bunların yapımı çok basittir; bir değneğe beyaz bez sarıp göz, burun ve ağız yaparlar. Sonra da kuklanın cinsiyetine göre elbise giydirirler. Eğer kukla kız olacaksa başına örtü bağlarlar, eğer erkek olacaksa pantolon ve başına şapka takarlar.

Kuklaların yapımı bittikten sonra asıl oyuna geçilir. Çocuklar kuklalarla düğün yaparlar, ve düğünden sonra erkek ve kız kuklaları uyumaya bırakılırlar. Bundan sonra sahneye yeni evlilerin çocuklarını temsil eden küçük kuklalar çıkar.

Çocuklar büyür. Onlara dünürler gelir ve sonuçta bütün ce-maat genç gelinleri uğurlama töreni düzenler. Bu tören es-nasında bütün kuklalar daha önceden sarı çamurdan yapı-lan at ve develere biner, gelini uğurlar ve böylece oyun bi-ter.

BURUK-CASURMAK

"Buruk-casurmak" bir şapka saklama oyunudur. Bu-nun için oğlanlar iki gruba ayrılır. Kura ile belirlenen tara-fın bir temsilcisi şapkasını saklar ve karşı grubun bir elema-nı şapkayı arar ve şapkayı bulamadığı takdirde cezalandırıl-ır. Cezalandırma şu şekilde olur : Şapkayı bulamayan çocu-ğun gözleri bağlanır ve karşı gruptan bir çocuk ona alnından dokunur. Diğer çocuklar ona kimin dokunduğunu sorarlar. Eğer gözleri bağlı çocuk ona kimin dokunduğunu bilirse şap-kayı saklama hakkı onun tarafına geçer. Oyun bundan iba-rettir.

* * *

Şimdi gençlerin oyunlarına geçelim.

ORDA

Aydınlık gecelerde bütün gençler daha önce belirlenen bir yere toplanıp iki gruba ayrılırlar. Grubun birisinde bir at kemiği (eğer mümkünse beyaz) bulunur. Gençlerden birisi kemiği alır ve bütün var gücü ile onu atabildiği kadarı ile uzağa atar. Bütün oyuncular onu bulmak için koşmaya baş-larlar. Kemiği bulan "kemik bende" diye bağırır ve "ORDA" diye daha önce işaretlenen yere karşı gruptan herhangi biri-si ona yetişmesin diye mümkün olduğu kadarıyla çabuk koş-maya çalışır. Kemiği bulan kişiyi ORDA'ya kadar karşı gruptan herhangi birisi yakalayamazsa bu grubun bütün üye-leri kemiği yakalayan ve ORDA'ya getiren kişiyi sırtlarında taşımak zorundalar.

TUMALAK-AGAŞ

"**Tumalak-agaş**" bir ağaç topu oyunudur ve şu şekilde oynanır. Önceden küçük bir çukur kazılır. Oyunculardan birisi elinde bir sopa (değnek) ile çukurun başında durur, diğeri ise yine bir sopa yardımı ile topu çukura doğru itmeye çalışır. Çukur başında duran genç topu çukurdan uzak tutmaya ve çukura düşürmemeye çalışır. Bu olay topu kovalayan kişinin sonunda topu çukura düşürene dek devam eder. Bundan sonra pozisyonlar değişir, yani çukur başında duran kişi topun arkasına geçer, topun peşinde olan kişi ise çukur başına geçer.

Aynı oyun Orenburg'da Rus çocukları arasında da oynanır, fakat oradaki ismi "**klüşka**" dır, yani kros.

TAKIYA - TEBBEK

"**Takiya-tebbek**" oyunu halka şeklinde oyuncaklar ile oynanır. Bütün gençler toplanarak halkalarını sıra ile dizerler. Böylece herkes kendi halkasını ayağı ile atmaya başlar. Sadece bu sıranın sonunda bulunan genç kendi halkasını korumaya çalışır, oyunculardan herhangi birisi onu da ayağı ile atmasın diye. Bu arada bütün oynayanlar ona yaklaşır ve onun halkasını atmaya çalışır. Fakat bunlar kendilerini kollamak zorundalar, öyle ki halkasını koruyan kişi onlara ayağı ile dokunmasın diye. Eğer bunlardan birisi koruyan kişi tarafından ayağı ile dokunulmaksızın halkayı ayağı ile atmaya başlarsa bu halkayı parçalayana dek atmaya devam ederler. Eğer halkasını koruyan kişi diğerlerinin ona saldırdıkları esnada birisine ayağı ile dokunmayı başlarsa o kişi ile rolleri değişir ve oyun aynı şekilde devam eder.

ÇİLİK

Yere küçük bir çukur oyulur. Bu çukur üzerine "karuş-agaş" diye adlandırılan bir sopa yerleştirilir. Bu durumda oyuncuların birisi başka bir sopa ile karuş-agaş'ı vurur ve havaya uçurur. Aynı zamanda vuran kişi sopanın uçuşu esnasında ona tekrar vurarak daha da uzağa gitmesini sağlar. Bundan sonra vurucu kendi karuş-agaş'ını çukura yerleştirir. Bu esnada başka bir oyuncu önceki karuş-agaş'ın düştüğü yere koşar, sopayı alır ve çukur üzerinde bulunan öbür karuş-agaş'ı üzerine atar. Eğer isabet edemezse atıcı cezalandırılır. Ceza şundan ibarettir : karuş-agaş uzak bir mesafeye atılır ve cezalandırılan düşüş yerinden çukura kadar olan mesafeyi nefes almadan koşmak zorundadır, aksi takdirde karuş-agaş tekrar atılır ve cezalandırılan tekrar bu mesafeyi koşmak zorunda kalır. Cezalandırılan koşu esnasında gerçekten nefes almadığından emin olmak için koşarken "a-a-a-a" bağırması istenir.

A. A. DİVAEV
Kırgız Gençlerinin Eski Zaman Oyunları*¹

I
KIZ-UYNAĞI
(Kız Oyunu)

Müslümanların bir yıl içinde iki bayramları vardır. Biri si Ramazan, diğeri de kurban aylarında olur.

Bu bayramlarda bütün kızlar en güzel elbiselerini giyerek, sülalecek gruplar halinde kırlara bayramı kutlamaya giderlermiş. Genç kızlar kadınların eşliğinde giderlermiş. Her genç kızın elinde birer değnek (sopa) varmış. Kıra geldikleri zaman küçük küçük gruplara ayrılarak dağılırlarmış.

Bu tür gezintiler esnasında uzaklardan yine gruplar halinde atlara binmiş erkekler gelirlermiş. Erkekler de aynen kızlar gibi en güzel elbiselerini giyerlermiş. Kızlar grubuna yaklaştıklarında, atlardan inip kızlara doğru koşmaya başlarmış. Fakat kızlar kaçmazlar, aksine yerlerinde durup beklerlermiş. Erkekler kızlara karıştıklarında onları yakalayıp onlara dokunurlarmış. Bu durumda kızlarda elindeki sopalarından yararlanarak erkeklere vurmaya ve onları dövmeye başlarmış. Bazılarının kafalarını kırarlar, bazılarının ise ellerini cırmaklarmış. Erkeklerde bu toplu baskına dayanamayıp atlarına geri binerek oradan hızla uzaklaşırlarmış.

Fakat bu başarısızlık onları yıldırılmazmış, aksine aniden geriye dönerek tekrar hücumla geçerlermiş ve atlarından atlayarak tekrar onların arasına karıştırlarmış.

(*) Ak-Car bölgesi, Taşkent Yöresi Mulla Kubey Tok-Fulatov'un Kırgızca el yazılarının tercümesidir. El yazılarının büyük bir kısmı basım için uygun olmadığından tercüme edilmemiştir. "Kırgız gençlerinin eski zaman oyunları"nın tüm ayrıntıları ile ilgilenenler orjinal metne başvurabilirler.

1) Yazı 1907 yılında "Türkistan Bordrosu" Gazetesinin 54. sayısında ilk defa basılmıştır. İlk defa kopya edilmektedir.

Bu genç adamlar kötü yaralanma, hatta öldürölme tehlikesini gözardı ederek ısrarla kızlara ulaşmaya çalışırlarmış.

Kendilerini savunma esnasında istemeyerek birilerini öldürölürse kızlar hiçbir sorumluluk taşımazlarmış, çünkü ünlü bir Kırgız atasözünün de söylediğı gibi "Ölen için kun² ödenmez". .

Bütün bu oyunlar boyunca kadınlar orada bulundukları takdirde hiç bir tarafa, ne kızlara, ne de erkeklere herhangi bir yardımda bulunmazlarmış.

Bu oyunlar bizim tahminimizce yaklaşık olarak 200 yıl önce oynanmış.

II

KIZ-KAÇAR

(Kız Kaçırma Oyunu)

Oyun daha önce bahsedilen iki bayramdan herhangi birisi esnasında gelişir. Çok ünlü ve zengin bir ağanın muhteşem çadırında kızı (gelin) oturmaktadır. Daha önceki bayramlarda olduğı gibi damadı beklemektedir.

Damat altında muhteşem bir at ve yanında genç arkadaşları ile birlikte gelir. ~

- "kız kaçır" düzenlememiz gerekir - ağa karar verir. Böylece geline bulabildikleri en iyi atı getirirler ve gelin en güzel elbiselerini giymiş bir vaziyette ata biner ve aynı şekilde güzel elbiselerle giyinmiş ve atlar üstünde arkadaşları tarafından refakat edilir.

Herkes bir araya gelmiştir. Gelin atı ile birlikte gideceğı daha önce belirlenen yeri damada gösterir, ve hızla atın dizginlerini çeker. At belirlenen yere doğru koşmaya başlar.

2) Kun, daha doğrusu Hun - Kan parası

Peşinden damat ona yetişmeye çalışır, fakat gelin atı ile daha hızlı koşarak belirlenen yere kadar damadın ona yetişmesine izin vermez.

Fakat damat ona yetişir. Gelin ondan kurtulmaya çalışır. Damat buna aldırmayarak biricik amacına ulaşmaya çalışır - onu yakalamak.

Eğer damat belirlenen yere varmadan önce amacına ulaşırsa gelin koşuya başladığı ve kız arkadaşlarının kaldığı yere geri dönmek zorundadır.

Bundan sonra aynı olay oyunda gelinin kız arkadaşları olarak bulunan kızlardan birisinin gelin ve erkeklerden birisinin damat olarak oyuna katılması ile aynı şekilde devam eder. Bütün damatların amacı aynıdır.

Bazen gelin damadın ona saldırdığında güçlü ve çevik hareketleri ile damadı atı ile birlikte yere devirebilir.

Gelini yarışta yakalayamayan erkek rezil olur, çünkü yarış esnasında kız atını geride kalan erkeğe doğru çevirerek atın yuları ile ona vurur, bazen attan bile devirerek hızla uzaklaşır. Bu rezalete maruz kalan damat bir hayvanı kurban ederek bütün bulunanları kurbanın haşlanmış eti ile doyurmak zorundadır. Eğer çarpışma esnasında yere düşen taraf gelin olursa ceza olarak hiçbir şey yapmak zorunda değildir.

III DAMBAL SALDI (Pantolan Atma Oyunu)

Gelini damada götürme günü gelmiştir. Bunun için bütün yakınlar çağrılır ve toplanır. Gelen misafirleri ağırlamak ve doyurmak için birkaç hayvan kesilir.

Bu aleme gelen kızlar ve kadınlar en güzel elbiselerini giyerler ve gelirler. Yemekten sonra bütün erkekler atlarına binerler ve kökbörü oynarlar. Genç kızlar ve kadınlar bu

oyuna iştirak etmezler. Erkekler gittikten sonra eğlencenin yapıldığı çadıra toplanırlar. Eğer bu çadıra hepsi sığmazsa bir kısmı da diğer çadırlara toplanır.

Kök-börü oyununu bitirdikten sonra erkekler bayreye yani atlama oyununa geçerler. Böylece oyunlar akşama kadar devam eder. Akşam olduktan ve oyunlar bittikten sonra bütün erkekler obaya yani çadırların bulunduğu yere dönerler, fakat genç kızlar ve kadınların bulunduğu çadırlara girmez, bunların etrafına toplanıp şarkı söylemeye başlarlar. Her erkek bir kızın karşısına oturur ve teker teker şarkı söylerler. Her kız ise karşısında oturan erkeğin şarkısına aynı şarkı sözlerini tekrarlayarak karşılık verir.

Bu şarkı söyleme olayı şafağa kadar devam eder. Bu olay esnasında çadırda sürekli ateş yanar, böylece bütün genç kız, kadın ve erkekler birbirlerini görebiliyor. Sabah olduğunda genç kızlar erkeklere yüzük ve bilezikler hediye eder ve böylece erkekler evlerine dağılır.

Ertesi günün akşamında bütün genç kız ve kadınlar önceki akşam bulundukları çadırlara tekrar toplanır. Peşlerinden erkekler de gelir. Bu gece onlar tartıs adını taşıyan özel bir şarkıyı söylemek zorundalar. Bu şarkı gece yarısına kadar söylenir.

Şarkı bittikten sonra eğlencenin yapıldığı oba ile akra-balığı olmayan kişiler dağılır. Sonuçta sadece obaya akraba olan erkek, kız ve kadınlar kalır.

Bundan sonra nikah ve yeni evlileri otağ'a yani yeni çadıra yerleştirme töreni başlar.

Nikahı kıymak için hoca çağırılır. Nikah ve duadan sonra yeni evli gelini otağ'a götürme töreni başlar.

İşte şimdi Dambal-Saldı oyunu başlar.

Yere bir halı serilir. Kadınlar gelini ve birkaç yakın kız arkadaşını bu halıya oturtur. Sonra halıyı uçlarından tuta-

rak kaldırır ve çok güzel bir şekilde düzenlenmiş, halılar ve battaniyeler ile kaplı otağ'a götürür ve yeni evlilerin yatağını hazırlarlar.

Bu işler bittikten sonra damadı çağırır ve şöyle derler : "Bu kızı sana onu kendine kadın yapman için veriyoruz, fakat bir şartla - onu hazırladığımız yatağa ellerinle götürmek zorundasın" Damat ondan istenilen şartı yerine getirir ve halı üstünde oturan gelinin kız arkadaşları ve diğer kadınlar otağ'dan çıkarlar. Otağ'da sadece damadın kız arkadaşları kalır.

Ateş söndürülmüştür ve içerisi karanlıktır...

- Şimdi karınla beraber yatıyorsun. Senin görevin onun bekaretini almaktır. Hadi başla, başla - diye otağ'da karanlıkta oturanlar der.

Gelin heyecanla beklemekte, fakat pantolonunu indirmemektedir. Damat ısrar ediyor.

Arkadaşlarının da ısrarlarından sonra gelin ondan yapması isteneni yapar.

Birkaç zaman geçtikten sonra gelin artık bekaretini kaybetmiştir.

Damat ateşi yakar ve beyaz çarşafın üzerindeki kırmızı lekeleri memnuniyetle farkeder. Anında kızlardan birisi çarşafı alır ve gelinin annesine götürerek suyunca³ ister.

Bu mutlu sonuç damadı, gelini, annesini ve arkadaşlarını mutlu eder.

Şimdi "Dambal saldı" oyununun dört tane sonucu olduğu söylemek zorundayız. Birisi şimdiye kadar izlediğimiz gibi mutludur, fakat diğerleri tatsız ve üzücüdür.

Meselâ damat gelini ziyaretleri sırasında arkadaşlarını atlatarak ilk evlilik gecesinden önce gelinin bekaretini alırsa arkadaşları bunu o geceden sonra öğrenir ve ailedeki diğer

erkeklere söylerler. Bu durumlarda damat sadece bu hareketi için horlanmakla kalmaz atı da kesilir.

Bu ilk tatsız sonuçtur. İkinci olumsuz sonuç ise erkeğin gelininin ilk evlilik gecesinden önce bekaretini kaybetmesi ve bunun başka bir erkeğin yaptığıının sonucuna varması durumunda olur. Bu vaziyetlerde damat hemen kız arkadaşlarına haber verir ve rezil olan gelin ile birlikte başlık parasını da geri alır. Eğer bununla tatmin olmazsa başlık parasının yerine yeni bir kız ve onun beraberinde de gelini de alır.

Sonuçta da üçüncü üzücü sonuç damadın düğüne kadar gelini ziyaret etmediği ve ilk evlilik gecelerinde geline kocalık yapamayacağı tesbit edildiğinde ortaya çıkar. Bu durumlarda damat karısından mahrum kalmakla birlikte ödediği başlık paranın sadece küçük bir kısmını geri alır ve karısından ve ailesinden utançla ayrılmak zorunda kalır.

Sonuç olarak burada sadece Kırgız gençleri tarafından oynanan eski bir oyunu sergiledik. Fakat bütün oyunların gece geliştiklerini farketmek lazım.

Kız oyunları Karakırgızlar'da ilk ve sonbaharda düzenlenirmiş. En ilginç oyunlardan birisi "**citta-kotta**" oyunudur ve şundan ibarettir : kızlar gece bozkırlara toplanır, yanlarına erkeklerde gelirmiş. Bütün gece boyunca eğlenirler veya oyunlar oynarlarmış. Şafaktan önce her kız istediği erkeği seçer ve beraber çalığa veya ormana saklanırlarmış. Sabah olduğunda kızlar obaya dönerlermiş.

A. A. DİVAEV

**Kazaklar'ın Hayat Tarzları Üzerinde
Etnografik Notlar¹
NEVRÛZ**

Yılbaşı karların erimeye başladığı şubat ayı sonunda kutlanır. Eski yıl biter, kış mevsimi biter, hayvanları çiftleşme ve rahat ve serbest bozkır hayatı zamanı yaklaşır. Nevrûz kutlamaları için hazırlanan lapa (mama)'da alışılan malzemelerden başka 7 tür hububat atılır : pirinç, arpa, buğday, mısır, fasulye, kuru üzüm ve darı. Böylece hazırlanan mama "Nevrûz koje" adını alır.

"Nevrûz koje" her evde ve her ailede hazırlanır.

Kutlama esnasında insanlar birbirlerinin ziyaretine gider ve yemekten sonra birbirlerine sarılarak eski yılının başarıları olarak bitmesini kutlarlar.

1) "Kazaklar'ın Hayat Tarzları Üzerinde Etnografik Notlar" yazısını Divaev Türkistan Halkının hayat tarzını incelemek üzere bilimsel bir komisyon olarak görevlendirilen Siriderya Komisyonunun notları üzerine 1921 yılında yazılmıştır. Bu konudaki yazılar Kazakistan Cumhuriyeti Merkez İlmi Kütüphane'sinde A.A. Divaev'in el yazıları bölümünde korunmaktadır. Dosya 1164, Deste No 11, Sayfa 1-39. İşbu parça orijinalinin 7. sayfasında bulunur ve ilk defa basılıyor.

A. SAMOYLOVIÇ**Türkistan'ın Yaşayan Antikalari¹
Hivin Halk Takvimi**

..... Harezmi bölgesinin kendine özgü Nevruz bayramı vardı. bu bayram Buhara ve Persiya bölgelerinde kutlanan Nevruz bayramlarından üç hafta önce düzenlenir. Fakat 1897 yılında Alla-kul Han bu kutlamaları kaldırarak onun yerine "sultan" veya "Persiya Nevruzunu" getirmiştir. Takvimî reformlar XIX. yüzyılda Hiva'dan başka yerlerde ve ülkelerde hemen kabullenilmemiştir. 1920'de Moskova'daki Harezmi misyonu başkanı Hivinli Baba-Akund Harezmi'de müslüman ay takviminden başka iki güneş takviminin de yürürlükte olduğunu açıklamıştır. Bu takvimlerden birisi resmidir ve girişinde Munis-ogeh tarihini Alla-kul han'a atfeder. Diğer ise köylü (halk) takvimidir ve aylar burçların isimlerini taşır. Halk takvimi resmi takvimden bir ay ile önde gider, halk takviminde "Mizan" ayı resmi takvimde "Sumbul" ayına tekabül eder. Zira hayat halk takvimine göre gelişir. Zamanın halk takvimine göre belirlenmesinde iki takvimin birbiriyle karışmasını önlemek için ay isimlerinin önüne "halk" kelimesi ilave edilir : "dekhanın mizanı" - "halk mizanı".

Baba Ahund'un söyleyişine göre Harezmi'de Nevruz iki çeşittir : birisi Harezmişah Nevruzunu olarak adlandırılan yöresel ve diğeri de ilkinden bir ay geride olan ve Buhara-Persiya Nevruzunu olarak adlandırılır. Eski bir Hivin efsanesi Harezmişah Nevruzunu'nun başlangıcını şu şekilde açıklar : bir gün Muhammed Harezmişah ava çıkmış. Çok güzel bir bahar havası olduğu için Harezmişah "Nevruz" diye haykırmış. Çar'ın yanılmasının mümkün olamayacağı için gerçekte nevrûza daha bir ay olmasına rağmen bu olaya dayanarak yeni yılın başlangıcı ilan edilmiştir.

1) Yazı 1922 yılında Taşkent "Bilim ve Aydınlik" dergisinin ikinci sayısının 42-43 sayfasında basılmıştır. Yazının bazı kısımları ilk defa kopya edilmektedir.